
Arvosteluja

Lasten arjen varhaisempien aikojen historiaa

Sari Katajala-Peltomaa & Ville Vuolanto: Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla. Gaudeamus 2013. 301 s.

Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla käsittelee nimensä mukaisesti lapsuutta antiikin ja keskiajan maailmassa. Kirjan näkökulma on sosiaalishistoriallinen, lapsia ja lapsuuden kokemusta kuvataan niiden yhteisöjen pohjalta, joissa lasten toimijuus oli näkyvä ja tärkeä elämän ja sen kulttuuristen, sosiaalisten ja toiminnallisten muotojen jatkuvuuden tae. Tällaisia yhteisöjä olivat esimerkiksi perhe, suku, seurakunta, kylä ja kaupunki. Kirjoittajat pyrkivät tavoittamaan historiallisen lapsuuden erityispiirteitä lasten omista kokemuksista käsin. Teos on ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys, jossa aihepiiriä tutkitaan sekä antiikin että keskiajan kontekstissa.

Kirja jakautuu johdantoon, viiteen käsittelylukuun, kurssiiviseen lapsuuden historian tutkimusta käsittelevään loppulukuun sekä jälkisanoihin. Käsitteilyluvut rakentuvat temaattisesti. Ensimmäinen niistä tarkastelee lapsuuden kaarta erilaisten yhteisöllisten rituaalien avulla, alkaen syntymän käsittees-

tä ja päätyen kiinnostavaan pohdintaan lapsuuden päätepeisteistä – antiikin ja keskiajan yhteisöissä suuri osa biologisista aikuisista jäi taloudellisesti ja oikeudellisesti täysivaltaisten miesten holhouksen alaisiksi.

Toisessa luvussa paneudutaan lasten hoivaan ja lasten ja aikuisten välisiin tunnesiteisiin ydinperheessä ja lasta ympäröivässä lähiyhteisössä sekä siihen, miten näiden verkostojen puuttuminen on lapsiin vaikuttanut. Kolmas luku käsittelee lasten koulutusta ja työntekoa. Neljäs luku on edellisiä hajanaisempi esitys lasten vapaa-ajanvietosta, jossa tekijät valottavat esimerkiksi leikin historiaa, lemmikkieläinten merkitystä lasten elämässä sekä lasten toimintaa vertaisryhmissä.¹

Viimeinen pääluke käsittelee uskonnon ilmenemistä lasten arjessa. Uskonto ja julkinen hartaudenharjoitus rituaaleineen olivat tärkeitä sekä antiikin että keskiajan

ihmisille, mistä syystä myös ikäkauteen liittyvät siirtymäriitit olivat luonteeltaan uskonnollisia. Päälukujen sisälle on upotettu syventäviä tietoisuuksia, jotka toimivat mielenkiintoa lisäävinä kuriositeetteina lasten arjesta ja juhlasta.

Temaattisen rakenteen ja hiukan keskeneräiseksi jääneen toimintatutkimuksen takia teoksessa on jonkin verran tietoa. Kuudennen luvun tutkimushistoriallisen yleiskatsauksen olisi voinut kokonaisuudessaan rakentaa napakasti osaksi johdantoa sen sijaan, että aihepiiriä käsitellään sekä kirjan alussa että lopussa. Niin ikään uudestaan käsitelty tutkimuksen näkökulman perustelu toistaa turhaan kirjan alkupuolta – tutkijat ovat aiheensa asiantuntijoita, joilla on oikeus ja velvollisuus lähestyä aihettaan juuri niistä lähtökohdista, jotka arvioivat hedelmällisimmiksi. Esitetyt johtopäätökset ja kunkin luvun päättävät tiivistelmäosuudet ovat mielenkiintoisia, mutta niitä olisi voinut lyhentää.

Tekijöiden päämääränä on antiikissa tai keskiajalla eläneiden lasten arjen kuvaaminen lasten omasta näkökulmasta. Kirjoittajien väite siitä, että lapsi itse on aiemmissa tutkimuksissa jäänyt syrjään, pitää epäilemättä paikkansa, mutta tavoite on kunnianhimoinen, koska lasten itsensä kirjoittamia tekstejä on saatavilla erittäin niukasti. Niinpä tavoitteeseen ei teoksessa täysin päästä. Avoimeksi kysymykseksi jää myös tämän tutkimuksen jälkeen, onko ylipäätään

1. Käyttämäni vertaisryhmän käsite on tässä yhteydessä ontuva, koska antiikin ja keskiajan eurooppalaisissa kulttuureissa lasten arkea ei samassa määrin erotettu aikuisten arjesta kuin omassamme. Tästä syystä lasten ja aikuisten kulttuuri on ollut yhteneväisempää kuin nykyisin. Nykylapset viettävät keskimäärin paljon enemmän aikaa keskenään ikäryhmissään (päiväkoti, koulu, harrastukset) kuin ennen oppivelvollisuuden säätämistä ja modernin koulutusyhteiskunnan syntyä.

mahdollista tutkia antiikin ja keskiajan lapsuutta muutoin kuin aikuisten tuottamana representaationa. Historiallista, arkeologista ja taidehistoriallista aineistoa yhdistelemällä Katajala-Peltomaa ja Vuolanto kykenevät kuitenkin esittämään perusteltuja tulkintoja ja tavoittamaan väläyksiä lasten ajesta. Tämä on jo paljon.

Oman aikamme oppinin käsitys lapsuudesta painottaa lapsen ja aikuisen välisen suhteen vuorovaikutteisuutta ja lapsen kykyä ja halua toimia aktiivisesti yhteisönsä jäsenenä. Näemme lapsuuden vaiheena, jolloin ihmisen tulisi olla oikeutettu saamaan osakseen hoivaa, turvaa, ehdotonta rakkautta ja hyväksyntää kasvaakseen ehyeksi aikuiseksi. Vastaavasti modernille tutkimukselle on ollut tärkeää osoittaa, ettei lapsuus antiikissa ja keskiajalla ollut pelkästään kurjaa, köyhää, alisteista ja rutolta löyhkäävää.

Keskiajantutkijat ovat viimeisen 25 vuoden ajan toistuvasti nostaneet inhokikseen Philippe Arièsin *Lapsuuden vuosisadat* (1960). Ariès tuli puutteellisen aineistonsa pohjalta päätyneeksi siihen virhetulkintaan, ettei keskiajalla lapsuutta oikeastaan ollutkaan ja että korkea lapsikuolleisuus vähensi pikkulasten kohdalla vanhempien kiintymystä jälkikasvuunsa. Ariès ei ollut ammattihistorioitsija, ei keskiajantutkija, eikä edes erityisen kiinnostunut keskiajasta, joka aikakautena *Lapsuuden vuosisadoissa* rajautuu keskiön ulkopuolelle. Tästä huolimatta hänen käsitystensä ruttaaminen on vakiintunut 1600-lukua edeltävän lapsuuden tutkimusten normatiiviseksi sisällöksi. Tässäkin teoksessa Ariès nostetaan esille varoittavana esimerkkinä antiikin ja keskiajan lapsuuteen liittyvistä virheksityksistä. Aihepiiristä kiinnostuneen lukijan kannalta olisi ollut mielenkiintoista kuulla enemmän tiedeyhteisöjen *tunnustamien* klassikoiden välisistä linjauksista,

rajoista, yhteneväisyyksistä ja eroista.

Lapsuuden ja arjen kiistaton vahvuus on se, että se on ensimmäinen suomenkielinen esitys kansainvälisesti paljon tutkitusta ja tärkeästä aiheesta. On korkea aika saada kotimaiselle lukevalle yleisölle teos, jossa käsitellään ytimekkäästi antiikin ja keskiajan lapsuuteen liittyvän nykytutkimuksen paradigmoja sekä esitellään kahden suomalaisen tutkijan ajankohtaisia tutkimustuloksia.² Sujuvasti kirjoitettu teksti toimii sekä johdatuksena aihepiiriin että tarjoaa syventävää tietoa aihepiiriin aiemmin tutustuneille. Teoksen tukena käytetty tutkimuskirjallisuus on kattavaa ja huolellisesti valikoitua.

Kirjoittajista Vuolanto on perehtynyt keisariaikaan ja myöhäisantiikkiin Välimeren piirissä, Katajala-Peltomaa sydän- ja myöhäiskeskiajan Ranskaan, Pohjois-Italiaan ja Englantiin. Vastaavasti kirjan esimerkit heijastavat kirjoittajien tutkimusintressejä. Vertailevaa antiikin ja keskiajan tutkimusta on tehty verraten vähän, ja siksi *Lapsuus ja arki* on virkistävää luettavaa. Osittain vastaavien tutkimusten puute johtuu aikakausien tutkimustraditioiden erillisyydestä, osittain siitä vertailua hankaloittavasta seikasta, että varhaiselta keskiajalta saatavilla olevan historian tutkimuksellisen aineiston määrä on liian vähäistä, jotta sen pohjalta

2. Suomeksi on aiemmin julkaistu joitakin aihepiiriä sivuavia tutkimuksia, mutta ne ovat keskittyneet vain joko antiikkiin tai keskiaikaan. Marja-Leena Hänninen & Majajastina Kahlos, *Roomalaista arkea ja juhlaa*. SKS 2004; Saarimäki, Hytönen & Niskanen (toim.) *Lapsi matkalla maailmaan*. SKS 2012; Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS 2010; Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo, *Noitavaimo ja neitsytäiti. Naisten arki keskiajalta uudelle ajalle*. Atena 2009.

voitaisiin esittää kovin laajoja tulkintoja. Tässä teoksessa painotettu antiikin ja keskiajan traditioiden jatkumo saattaa hyvinkin pitää paikkansa, mutta tarkasteltujen aikakausien väliin lähdemateriaalissa jäävien aukkojen takia jatkuvuuden olemassaoloa on käytännössä hyvin vaikea perustella.

Näkökulman historiallinen painottuneisuus ja osittainen fragmentaarisuus on kuitenkin tavallista vanhempien aikojen historian tutkimuksessa, eikä se saa olla tutkimusten toteuttamisen kannalta ylitsepääsemätön ongelma, kunhan lähtökohdat avataan lukijalle rehellisesti. Kaukana toisistaan ajallisesti ja alueellisesti olevia tutkimuskohteita voi verrata, mutta tutkimuksessa tulee selkeästi tuoda esille se, miten tulkinnasta riippuvaisia tällaisen vertailun tulokset voivat olla. Tässä suhteessa *Lapsuus ja arki* voisi olla vielä hivenen itsekriittisempi.

Teoksen lähdeaineistoksi on valikoitu muun muassa kirkkoisien ja teologien pohdintoja, hagiografista aineistoa, kirkkohallinnon tuottamia kanonisaatioasiakirjoja, kasvatusoppaita sekä yksityishenkilöiden kirjeitä ja biografiaita. Aineisto on laaja ja soveltuu hyvin tutkimuksen toteuttamiseen. Lisää potkua siihen olisi saanut käyttämällä runsaammin oikeushistoriallisia lähteitä sekä niinkin tuiki tavallista keskiajan lähdeyhymää kuin kronikat.

Kuten kummallekin tarkastellulle aikakaudelle on tyypillistä, lähteet käsittelevät kirjallisista konventioistaan käsin etupäässä yläluokkaisten ja etuoikeutettujen poikien elämää. Tyttöjen osuus jää aineistossa poikia pienemmäksi, ja lasten enemmistöä edustavasta köyhästä maaseudun lapsesta on saatavissa vain sirpaleista ja fragmentaarista tietoa. Kirjan jälkisanoina esitetään hyviä vertailuja, jotka muistuttavat siitä lähdeaineistoa muokanneesta tosiasiasta, että meidän ajallemme ominai-

set ihanteet tasa-arvoisesta ja yhdenvertaisesta lapsuudesta eivät olleet antiikin ja keskiajan maailmassa relevantteja.

Tekstiä lukiessa jäin pohtimaan, onko teos tarkoitettu tietokirjaksi vai tieteelliseksi tutkimukseksi. Tietokirjana teos toimii erinomaisesti, mutta tutkimustekstiksi nootitus on paikoitellen puutteellista, ja alkuperäislähteisiin viitataan usein ainoastaan tutkimuskirjallisuuden välityksellä. Jossakin kohdin esitettyjen väitteiden perustelu jää kevyeksi: esimerkiksi jos kiistetään sellaisten klassikoiden asemaan nousseiden tutkijoiden kuten Ormen, Shaharin ja Hanawaltin johdopäätökset laajennettujen perheiden suhteellisesta harvinaisuudesta verrattuna ydinperhemalliin sydänkeskiajan keskisessä tai pohjoisessa Euroopassa, väitteen tueksi ei riitä viittaus 1400-luvun Reimiin.

Yleisteosta on mahdotonta laatia yleistämättä, mutta toisaalta yleistäminen helposti syö esitettyjen väitteiden perusteltavuutta. Mikäli väitetään, että aborttien tekeminen oli keskiajalla harvinaista, on syytä muistaa, ettei onnistuneiden ja siksi salaisiksi jääneiden aborttien määrää voi arvioida mitenkään. Kun pohditaan äärimmäisten tunteiden ilmaisemisen suurempaa hyväksyttävyyttä naisille ja alemmille sosiaaliryhmille keskiajan Euroopassa, olisi hyvä määrittellä, mitä äärimmäisellä tunteella tarkoitetaan, ja millaisista olosuhteista lähteissä puhutaan. Lähteistä löytyy näet myös runsaasti aineistoa yläluokkaisista sotilassäädyn miehistä itkemässä ja raastamassa hiuksiaan – mutta vain silloin, kun sosiaaliset konventiot näin edellyttävät. Väite siitä, että leikkiin ei antiikin ja keskiajan maailmassa välttämättä jäänyt aikaa (ilmeisesti suhteutettuna nykylapsuuteen länsimaissa), olisi kairannut lisää perusteluja. Yleensä tutkimukset päätyvät siihen, että leikki ei ollut yhtä tiukasti lapsuu-

teen liitetty ilmiö keskiajan maailmassa kuin nykyisin, ja että siihen saattoi olla runsaastikin aikaa esimerkiksi maaseudulla viljelyskauden ulkopuolella tai lukuisten uskonnollisten juhlapäivien aikana, jolloin työnteko oli kiellettyä. Joskus myös nuorena avioituneita aristokratian lapsia kuvataan lähteissä jatkamassa leikkejään avioliiton tuomien velvollisuuksien lomassa.

Lapsuus ja arki on tarpeellinen kirja, josta on paljon iloa sekä tutkijalle että aihepiiristä kiinnostuneelle lukijalle. Edellä mainituin pienin varauksin teos soveltuu hyvin myös yliopisto-opetuksen tueksi. Teos on rohkea suomenkielinen avaus aiheeseen, joka tuo rikkaan tutkimusaineiston ja -perinteen paremmin kotimaisen yleisön saataville.

– SINI KANGAS

Roomalaisen kaupankäynnin logiikka

Harri Kiiskinen: Production and Trade of Etrurian Terra Sigillata pottery in Roman Etruria and beyond between c. 50 BCE and c. 150 CE (Etrurialaisen terra sigillata -keramiikan tuotanto ja kauppa Rooman Etruriassa ja sen ulkopuolella 50 eea.–150 jaa.). *Annales Universitatis Turkuensis B 364*, 2013. Turun yliopiston sähköinen julkaisuarkisto: <http://www.doria.fi/handle/10024/90324>. 213 s.

Väitöskirja käsittelee roomalaisen kaupankäynnin logiikkaa tarkasti määritellyn keramiikkatyyppin, korkealaatuisena pöytäkeramiikkana tunnetun *terra sigillata* pohjalta. Terra sigillata -astioita valmistettiin

Arretiumissa (nyk. Arezzo) noin vuodesta 50 eea. lähtien. Kirjoittajan tarkoitus on tutkia Arezzon ja Pisan alueella vuosien 50 eea. ja 150 jaa. välillä tuotetun terra sigillata -keramiikan pohjalta tuotantoon, jakeluun, markkinointiin ja kauppaan vaikuttaneita olosuhteita Keski-Italiassa, alueella, joka suurin piirtein vastaa Rooman Etruriaa, Augustuksen ajan aluetta VII.

Väitöskirja ei käsittele terra sigillata perinteisen arkeologian tai historiantutkimuksen tapaan empiirisenä materiaalina, vaan lähestyy aihetta erittäin kiintoisan ja harvinaisen monitieteellisen lähestymistavan kautta. Tutkimus keskittyy leimattuun keramiikkaan, sen tuottajiin, tuotantopaikkoihin sekä paikkoihin, joihin Arezzossa ja Pisassa valmistettua terra sigillata -keramiikkaa vietiin. Kuten kirjoittaja mainitsee, kyseinen tutkimus ei olisi ollut mahdollinen ilman A. Oxén, H. Comfortin ja P. Kenrickin urauurtavaa teosta *Corpus vasorum arretinorum* (OCK²), johon kuuluu teoksen kanssa vuonna 2000 CD-ROM-muodossa julkaistu digitaalinen tietokanta tuhansine tuottajien leimoineen. Tämän lisäksi voidaan mainita vuosina 1990/2002 julkaistun *Conspectus formarum terra sigillatae* -teoksen tarjoamat arvokkaat todistusaineistot. Tämänkaltaisten julkaisujen pohjalta on mahdollista seurata kulhojen matkaa työpajoista lopulliseen määränpäähänsä.

Lähestymistapa toistuu luvusta toiseen, mutta tarjoaa elegantin askel askeleelta etenevän analyysin aiheeseen liittyvistä kysymyksistä. Jokainen luku alkaa hyvillä perushuomioilla, joiden pohjalta kysymykset ja väitteet johdetaan. Kirjoittaja esittelee ensin empiiriset todisteet ja niihin liittyvän käynnissä olevan keskustelun ja jatkaa siitä uusien kysymysten ja näköalojen käsittelyyn.

Tutkiessaan taloudellisia käytäntöjä valittuna aikana ja valitulla

alueella kirjoittaja yhdistää tutkimukseensa uusia kvantitatiivisia menetelmiä, kuten GIS-, GRASS- ja SRTM-tiedot, joita arkeologit ja historioitsijat eivät yleensä käytä pyrkiessään vastaamaan kirjassa esitettyihin kysymyksiin. Vaikka kirjoittaja on hyvä selittämään monimutkaisia malleja, lukijoiden, jotka eivät ole tietokanta-asiantuntijoita, on vaikea arvioida analyysien tuloksia. Kirjoittaja tekee kuitenkin monia mielenkiintoisia huomioita ja esittää varauksia erityisesti taustamateriaalien lähestymistavasta, edustavuudesta, valinnasta ja tilastollisista arvoista.

Luku, joka käsittelee terra sigillata -keramiikan kuljetusreittejä ja -kuluja sekä niiden vaikutusta sen levinneisyyteen, on tutkimuksen tärkein. Kuljetusten on täytynyt tapahtua paljolti maitse, sillä osa tuotantopaikoista on sijainnut suhteellisen kaukana joista ja muista vesireiteistä ja kuljetuskustannusten ja jakelun välillä osoitetut yhteydet ovat yksi erittäin todennäköinen analyysin lopputuloma. Kirjoittajan olisi kuitenkin pitänyt suhtautua kriittisemmin OCK²:n materiaaleihin – 90 vuotta kestänyt aktiivinen toiminta on yksinkertaisesti mahdotonta yksittäiselle savenalajalle (savenalajat 1212 ja 1213).

Markkinamekanismeja ajatellen todisteet viittaavat siihen, että keramiikkaa myytiin sekä pysyvissä myyntipaikoissa että kauppatavastajien toimesta. Tulokset tukevat mitä suurimmassa määrin olemassa olevaa tietoa terra sigillatan tuotannon kehityksestä ja sen esiintymisestä. Analyysi eroista terra sigillatan kulutustottumuksissa Etrurian alueella ja niiden kehityksestä on erittäin käyttökelpoinen ja kiinnostava. Analyysi viittaa pienimuotoiseen ja heterogeeniseen kauppaan, jota pyörittivät useat pienet toimijat.

Väitöskirjaan sisältyy viisi liitettä, jotka koostuvat kirjoittajan tekemistä kaavioista, savenalajien ni-

mistä, puukaavioista ja esiintymiskartoista. Pikkuriikkisen tekstin takia liitettä A on lähes mahdoton lukea. Mitä kuviin tulee, lukijaa olisi helpottanut suuresti, jos kaupungit, joet, tiet ja paikat olisi numeroitu ja merkitty jollain tavoin. Teksti olisi myös kannattanut oikolukea vielä kerran, sillä siihen on jäänyt kirjoitusvirheitä ja yhdessä kohtaa kaksi viitenumeroa esiintyy peräkkäin. Tekstissä käytetään myös välillä AD-merkintää (jKr.) tavanomaisen CE-merkinnän (jaa.) sijasta.

Väitöskirja on monella tapaa poikkeuksellinen tutkimuskontribuutio käyttäessään terra sigillata -keramiikkaa todisteena kaupasta ja kaupan mekanismeista. Se on monitieteinen väitöskirja, joka yhdistää historiaa, arkeologiaa, taoloustiedettä, sosiaalitieteitä ja erittäin erikoistuneita ja kunnianhimoisia tietokantoja, ohjelmia ja malleja. Huolimatta sen ”luetavuuteen” kohdistamastani kritiikistä, väitöskirja on uusien lähestymistapojen luomisen ja esittämisen takia merkittävä kontribuutio kaupan tutkimukseen.

– BIRTE POULSEN

Tolkkuja Anselmin kirjekokoelmiin

Samu Niskanen: The Letter Collections of Anselm of Canterbury. Instrumenta patristica et mediaevalia. Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity 61. Brepols 2011. 345 s.

Samu Niskasen tutkimus pohjautuu hänen väitöskirjaansa Helsingin yliopistosta vuodelta 2009. Vaikka Brepolsin julkaiseman kir-

jan nimi on sama kuin väitöskirjalla, kyseessä on alku- ja loppuosiltaan uusi sekä analyysiosiltaan tarkistettu teos. Se käsittelee 1000-luvun lopun maineikkaimman kristillisen filosofi-teologin kirjeiden tekstitradiotiota. Anselm Canterburläisen tai Aostalaisen (1033–1109) kirjeitä on säilynyt suuri määrä: viimeisin tieteellinen editio sisältää niitä 475 kappaletta. Anselm kirjoitti myös kirjemuotoisia laajempia teoksia, jotka eivät sisälly tähän lukuun.

Aostassa, silloisessa Burgundissa, syntyneen Anselmin vaikuttavuudet sijoittuvat Englannin normannivalloituksen aikaan. Hän toimi 1060-luvulta alkaen Normandiassa Becin luostarissa kohoten urallaan apotiksi ja oli vuodesta 1093 alkaen Canterburyn arkkipiispa, vaikka viettikin elämänsä loppuvuosina pitkiä aikoja pakolaisena mantereella. Sekä Becin että Canterburyn kausilta on säilynyt kirjeitä, joista pääosa on Anselmin lähettämiä, mutta mukana on myös muutamia hänelle tulleita kirjeitä. Koska Anselm kuului aikansa tärkeimpiin kirkollisiin vaikuttajiin Ranskassa ja Englannissa, kirjeenvaihtoa on käyty ajan johtavien sekä maallisten että kirkollisten mahtimiesten ja -naisten kanssa paavista alkaen; joukkoon kuuluu myös Anselmin sisar Richeza.

Kirjansa johdantolukua seuraavassa toisessa luvussa Niskanen kuvaa kiinnostavasti sitä, mitä tiedämme kirjeiden lähettämisestä, vastaanottamisesta ja säilyttämisestä Anselmin ajan käytännössä. 1000- ja 1100-lukuja pidetään keskiaikaisen epistolografian kulta-aikana, jolloin laadittuihin kirjallisiin kirjeisiin vaikuttivat aikalaisten lisäksi erityisesti myöhäisantiikin kirkkoisät. Varhaisemman antiikin teoksista esikuvana oli pikemmin Ciceron kirjemuotoinen *Ystävydestä* kuin varsinaiset kirjekokoelmat. Aiheena onkin usein *amicitia*, kuten kirjeisiin luontevasti sopii.

Anselmin kirjeiden tekstitradiatio alkaa jo hänen elämänsä aikana kirjoitetuista käsi­kirjoituksista, mikä ainakin antiikintutkijasta kuulostaa miellyttävältä tutkimuksen lähtökohdalta. Tilanne on kuitenkin hyvin monimutkainen. Yksikään käsi­kirjoitus ei sisällä kaikkia kirjeitä, vaan lukumäärä vaihtelee yli neljästä sadasta vain muutama­an, ja lisäksi kirjeistä on käsi­kirjoituksissa erilaisia versioita. Oman aikamme Anselm-tutkimuksen lähtökohdaksi ennen Samu Niskanen teosta oli jäänyt Franciscus S. Schmittin tieteellinen editio ja siihen liittyneet tekstikriittiset selvitykset 1920–1950-luvulta. Schmittin johtopäätösten on todettu olleen osin virheellisiä, mikä on vaikeuttanut Anselm-tutkimusta, mutta toisaalta tarjonnut hyvän lähtökohdan uudelle analyysille.

Samu Niskanen tutkimuksen yhtenä lähtökohdantana ovat Anselmin omat maininnat siitä, että hän oli kokoamassa kirjeitään. Tämä tapahtui kahteen tai kolmeen otteeseen, viimeisen kerran miehen toimiessa arkkipiispana. Säilyneet käsi­kirjoitukset eivät kuitenkaan sisällä ehjiä kokoelmia. Niskanen päätyy haastavan ja vaikuttavan tutkimustyön perusteella siihen, että kirjeiden tekstihistoriassa on erotettavissa kolme kokoelmaa (”collections”; voisi ehkä puhua myös ”valikoimista”). Näitä kokoelmia, joille hän antaa nimet α , β ja ω , käsittelee kirjan ydinosa, kolmas luku, joka on laajuudeltaan noin puolet teoksesta. Kaikki kolme kokoelmaa voivat olla Anselmin itsensä muodostamia. Esi­merkkinä kokoelmien suhteesta käsi­kirjoitusten käytäntöön voi mainita käsi­kirjoituksen M (= Lonto, Lambeth Palace 224, ajoitus n. 1125), joka suurelta osin on historioitsija William Malmesburyläisen itse kopioima. Se tarjoaa tärkeää tietoa α -kokoelmasta, mutta sen yhtenä lähteenä oli myös ω -kokoelmaa sisältänyt käsi­kirjoitus.

Niskanen metodiin kuuluvat huomattavan tarkka Anselmin elämäkertatietojen ja kaikkien relevanttien kirjeissä olevien mainintojen analyysi sekä luonnollisesti käsi­kirjoitusten kollaatio. Sopivissa kohdissa hän on käyttänyt hyväksi myös tilastotieteellistä bayesiläistä laskentaa, jota käytetään paljon esimerkiksi biologisten lajien eriytymisen tutkimuksessa. Suomessa Teemu Roos ja Tuomas Heikkilä ovat soveltaneet tätä metodiikkaa käsi­kirjoitustutkimukseen, ja Niskanen on käyttänyt heidän metodiaan. Humanisteista samantyyppisiä menetelmiä ovat käyttäneet myös kielten eriytymisen tutkijat ja saavuttaneet luotettavia tuloksia yhdistämällä ihmisaivojen suorittamaa monimenetelmäistä vertailutyötä tietokoneiden suureen laskentatehoon.

Kirjan neljäs luku käsittelee ns. pieniä kokoelmia. Ne ovat kirjevalikoimia, joilla ei ole yhteyttä Anselmin mainintoihin kirjeiden keräämisestä. Niiden rekonstruointi ei ole enää mahdollista, mutta Niskanen selvittää, miten pitkälle rekonstruoinnissa voidaan päästä. Viides luku käsittelee kirjeiden varhaisimpia painettuja editioita Petrus Danhuserin vuoden 1491 vain muutamia kirjeitä sisältäneestä editio princepsistä 1800-luvun *Patrologia Latina*an asti sekä editioiden hyvin hankalasti selvitettävää käsi­kirjoitus­pohjaa.

Kirjan lopputulema sisältää periaatteet, joille kunnollinen Anselmin kirjeiden editio tulisi Niskanen mukaan rakentaa. Becin kirjeiden ja Canterburyn kirjeiden osat editiosta tulisi laatia käyttäen pohjana eri käsi­kirjoituksia. Becin kirjeiden edition pohjana tulisi olla käsi­kirjoitus E (Cambridge, Corpus Christi College 135, ajoitus n. 1120) ja Canterburyn kirjeiden taas käsi­kirjoitus L (myös 1120-luvulle ajoittuva Lonto, Lambeth Palace 59).

Kuten kirjan muissa arvosteluissa on huomautettu, Samu Niskanen teos sopsi erinomaisen päte-

vän ja kiinnostavan otteensa vuoksi johdatukseksi laadukkaaseen käsi­kirjoitustutkimukseen. Mutta se osoittaa myös, miten syvällisellä ja monimetodisella tekstihistorian tutkimuksella on laajempaa historiallista tai kulttuurihistoriallista relevanssia esimerkiksi ajatellen maallis-uskonnollista valtaa tai ajan vaikuttajien imagon luomista ja viestinnällisyyttä.

– KALLE KORHONEN

Ristiretkeläisten motiivointi

Miikka Tamminen: *Ad crucisignatos et crucisignandos (Ristiretkeläisille ja retkeläisiksi aikoville. Ristiretkisaarnaaminen ja ”todellisen” ristiretkeläisen luominen 1200-luvulla). Oma-kustanne 2013.*

Ristiretkien historiaa on tutkittu kattavasti tuhannen vuoden ajan, ja sitä käsittelevän tieteellisen kirjallisuuden määrä on valtava. Tämän takia väitöskirjan kirjoittaminen tästä aihepiiristä on uskalias valinta, mutta Miikka Tamminen onnistuu tuottamaan uutta tietoa ja uusia metodologisia lähestymistapoja tähän hyvin tunnettuun tutkimusaiheeseen.

Ristiretkiä on tutkittu 1500–1800-luvulla antikvaarisesta näkökulmasta keräämällä esineistöä ja todistusaineistoa tapahtumista sekä toimittamalla lähdetekstejä; nykyaikaisesta kriittisestä historiallisesta näkökulmasta 1800- ja 1900-luvulla, jolloin kiinnostuksen aiheena oli, mitä todella tapahtui ja mikä tulisi ohittaa keksittyinä ja myynteinä; sekä ajatusmaailman ja terminologian kannalta noin vuodesta 1970, jolloin painopiste oli

siinä, miten ristiretki tulisi määritellä ja mikä sai ristiretkeläiset osallistumaan sille. Miikka Tammisen lähestymistapa eroaa siinä, että hän tutkii, miten jotkut henkilöt motivoivat toisia ryhtymään ristiretkeläiseksi; miten he loivat ja esittivät kuvan ”todellisesta” ristiretkeläisestä ja pyrkivät suostuttelemaan hyvin erilaisista taustoista lähtöisin olevia yksilöitä mukautumaan tähän ihanteelliseen kuvaan.

Tämä on uusi lähestymistapa ristiretkien tutkimukseen, ja sitä ovat tähän mennessä soveltaneet vain harvat tutkijat. Se heijastaa ja edistää uutta suuntautumista keskiajan tutkimuksessa, joka on kiinnostunut siitä, miten normit ja rakenteet itse asiassa tuottivat uusia ajattelumalleja. Esimerkkejä tämänkaltaisesta tutkimuksesta ovat käännetyt alueiden maiseman, arkkitehtuurin ja symbolien muutosten tutkimus sekä uskontojen välisten raja-alueiden normatiivisten lakien tutkimus. Tammisen työ on näin ollen nykyisen tutkimuksen eturintamassa.

Tutkimus pohjautuu mittavan 1200-luvulta peräisin olevan sekä painetuista materiaaleista että lukuisista käsikirjoituksista koostuvan ristiretkisaarnamallien korpuksen huolelliseen tutkimiseen. Lähteiden käsittely todistaa valtavasta ja määrätietoista työskentelystä kielitieteellisesti ja historiallisesti erittäin monimutkaisten tekstien parissa: Tammisen tutkimus on yhtenäinen ja vaikuttava historiallinen ja filologinen työ.

Tutkimus on jaettu teemoihin, jotka heijastavat ristiretkeläisyyden eri vaiheita. Ensimmäisen väitöskirjan käsittelee sitä, miten tuleva ristiretkeläinen kuuntelee ristiretkisaarnaa ja vakuuttuu ristiretkeen osallistumisesta, sekä sitä, miten vaimojen ja ristiretkien vastustajien argumentteihin vastataan. Tämän jälkeen kuvataan ristiretkeläisten lähtö, miten he taistelivat nöyrinä seuraten etenkin Vanhan testamentin roolimalleja, miten eri ristiretkeläis-

ryhmillä, papisto mukaan lukien, oli omat tehtävänsä taistelussa uskonviihollisia vastaan. Lopuksi kerrotaan ristiretkien materiaalisista mutta ennen kaikkea henkisistä palkkioista. Tällä rakenteella on lukuisia etuja: se heijastaa eri kysymyksiä, joita keskiajalla eläneet ihmiset olisivat kysyneet, ja tekee kirjasta miellyttävän lukea. Samalla se kuitenkin johtaa hienoiseen toistoon, kun eri yhteyksissä viitataan samoihin lähteisiin.

Rakenne on läheisesti yhteydessä metodiin, jonka perusteella teemat määrittävät esitettävät kysymykset, joihin sitten vastataan viittaamalla lähteissä oleviin lausuntoihin ja julistuksiin. Tähän liittyy se vaara, että analyysistä tulee liian deskriptiivistä, mutta Tamminen on selkeästi tietoinen tästä vaarasta ja useimmiten onnistuu välttämään sen. Väitöskirjassa olisi kenties voinut verrata eri saarnoja toisiinsa vielä systemaattisemmin ja ajallisesta näkökulmasta, esimerkiksi olisi voinut keskustella siitä, miksi jotkin teemat ovat olleet suuren kiinnostuksen kohteena joissain kokoelmissa, kun taas toisissa ne on ohitettu kokonaan. Aiemmat tutkijat ovat analysoineet kyseisiä saarnoja tiettyinä lajityypeinä ja käsitelleet kunkin yksittäisen saarnan kokonaisuudessaan. Tammisen lähestymistapa eroaa kuitenkin huomattavasti tästä metodista ja antaa hänelle mahdollisuuden vetää uusia johtopäätöksiä ja edistää metodologista keskustelua siitä, miten tällaisia lähteitä tulisi parhaiten hyödyntää.

Aiempien ristiretkien yleisen historian tutkimuksen sekä ristiretkien eri määritelmien jaottelu ja esittely on ytimekästä ja tarkkaa ja kertoo Tammisen laajasta asiantuntemuksesta. Tammisen esittämä saarnaamisen eri lajityyppien luokittelu ja saarnaamisen erottelu tapahtumana ja rakenteena on tärkeä, ja sitä käytetään rakentavasti läpi koko väitöskirjan.

Ajallisesti väitöskirja kattaa vuodet 1226–1277, kuten sivulla 35 mainitaan. Tamminen ei suoraan selitä sitä, miksi hän aloittaa vuodesta 1226, mutta perustelee tarkemmin, miksi hän lopettaa tutkimuksensa vuoteen 1277. Kuten Tamminen aivan oikein selittää useampaan otteeseen, tutkimuksen alku liittyy 1200-luvun alun papiston uudistusliikkeeseen. Vuoden 1226 keskittymisestä seuraa kuitenkin se, että Tamminen ei yksityiskohtaisesti käsittele joitakin aiempia lähteitä, joista merkittävin on englantilainen saarnakäsikirja vuodelta 1216. Hän kyllä viittaa siihen ja käsittelee sitä lyhyesti, mutta pidättäytyy sen systemaattisesta analyysistä.

Vaikka lähdemateriaali on selkeästi rajattu ajallisesti ja lajityypin suhteen (mallisaarnat), Tamminen kontekstualisoi ne tarvittaessa teologiseen ja historialliseen taustaan viittaamalla vuoden 1095 ensimmäisen ristiretken saarnoihin ja muihin lähteisiin. Hän osoittaa laajaa ja hyvin perusteltua aikakauden tuntemusta ja myös osoittaa, mistä hänen työtään voisi tulevaisuudessa jatkaa: esimerkiksi tekemällä vertailuja saarnaajien teologisten kirjoitusten ja heidän aikaistensa teosten välillä.

Monipuolisten teemojensa esittelyn ja pohdinnan aikana Tamminen edistää tutkimusta esittämällä lukuisia uusia ja kiinnostavia havaintoja, jotka laajentavat tai korjaavat nykyistä tutkimustietoa. Näitä ovat esimerkiksi hänen analyysinsä kiihkosta ja kostosta sekä stigmoista todellisen ristiretkeläisen merkkeinä.

Tammisen tutkimus on laajastikin kiinnostava, sillä se edistää syvempää historiallista ymmärrystä länsieurooppalaisesta tavasta oikeuttaa sota ja marttyyrius sekä kirjallisuudesta, joka on ratkaisevalla tavalla muokannut nykyisiä asenteita ei-kristittyjä ja ei-eurooppalaisia kohtaan. Ennen kaikkea se on merkittävä tieteellinen kontri-

buutio laajenevaan ja kiintoisaan aihepiiriin kansainvälisessä keskiajan tutkimuksessa.

– KURT VILLADS JENSEN

Riitajuttuja paavin kuuriassa

Kirsi Salonen: Kirkollisen oikeudenkäytön päälähteillä. *Sacra Romana Rotan toiminta ja sen oikeudellinen tausta myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alun taitteessa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 221. Suomen kirkkohistoriallinen seura 2012. 383 s.*

Katolisen kirkon tuomioistuimen *Sacra Romana Rotan* toimintaa 1400–1500-luvulla käsittelevällä oikeushistorian alaan kuuluvalla väitöskirjallaan Kirsi Salonen jatkaa kuurian virastojen toiminnan tutkimista Vatikaanin salaisen arkiston asiakirjalähteiden valossa. Vuonna 2001 Salonen väitteli Tampereen yliopiston yleisestä historiasta väitöskirjalla, joka käsittelee synninpäästöjä myöntävää kuurian virastoa, penitentiariaattia.¹

Nykyisin Turun yliopistossa apulaisprofessorina toimiva Salonen on hankkinut Vatikaanissa rautaisen asiantuntemuksen katolisen kirkon, aikansa Euroopan unionin, oikeudenkäytöstä ja sitä myöten laajasta sosiaali- ja mentaliteettihistorian repertuaarista kautta koko keskiajan Euroopan. Salosen arkistolöydöt ja -tutkimukset ovat

aina tuoneet uutta tietoa Pohjolan ja erityisesti Turun hiippakunnan roolista osana mantereenlaajuisia organisaatiota. Uusi, suomeksi kiitettävän yleistajuiseen tyyliin kirjoitettu väitöskirja hyödyntää samaa tutkimuskenttää ja metodologiaa kuin edellinenkin.

Sacra Romana Rota eli oikealta nimeltään *Audientia Causarum Sacri Palatii* oli katolisen kirkon tuomioistuin, jota käytettiin 1400–1500-luvulla lähinnä vetoomustuomioistuimena, mutta Kirkkovaltion alueella myös ensimmäisen asteen tuomioistuimena. Rotassa käsiteltiin lähinnä kirkon sisäisistä virkanimityksistä aiheutuneita riitoja. Toisaalta Salonen osoittaa, että myös taloudellisista eduista sekä avioliittojen lainmukaisuudesta riideltiin.

Tutkimus perustuu poikkeuksellisen laajaan vaikeiden arkistolähteiden seuloon: pohjana on 5439 oikeusprosessin korpus, jonka Salonen on luokitellut kiistatyyppin, maantieteellisen alkuperän sekä prosessin keston mukaan. Luokittelu mahdollistaa määrällisen analyysin, jonka havaintoja keskitytään ymmärtämään laadullisen analyysin avulla.

Aiemmasta tutkimuksesta poiketen Salonen käsittelee Rota-aineistoa koko kristikunnan alueelta. Tutkimuksessa selvitetään, miten Rota toimi käytännössä, millaisia tapauksia se käsittelee ja mikä oli Rotassa käsiteltyjen tapausten oikeudellinen tausta. Näin tutkimus luo ensimmäisen laajan yleiskuvan paavillisesta oikeudenkäytöstä eurooppalaisessa kontekstissaan. Erikseen käsitellään vielä Uppsalan kirkkoprovinsin Rota-tapaukset.

Väitöskirja sisältää siten kolme merkittävyydeltään miltei itsenäistä tutkimusta, joiden yhteenliittäminen ei onnistu täysin saumattomasti. Varsinkin kiistojen oikeudellista taustaa kanonisen oikeuden määräysten ja kuurian kansliaääntöjen perusteella käsittelevä osio vaikuttaa irralliselta sijoittues-

saan varsinaisen määrällisen analyysin sekä Uppsalan provinssia ja Mynämäen kirkon virkariitaa koskevan tapaustutkimuksen väliin. Toisaalta osion sisältämä yksityiskohtainen yhteenveto katolisen kirkon monimutkaisesta virkanimitysjärjestelmästä ja sen kehityksestä auttaa ymmärtämään, millaiset keinottelun mahdollisuudet tuotosten kirkollisten virkojen havittelijoille tarjoutui kanonisen oikeuden porsaanreikien vuoksi. Lisäksi paavin itselleen varaamat virkanimitysoikeudet sekoittivat normaalin käytännön hiippakunnissa. Näin aiheutuneita eturistiriitoja päädyttiin ratkomaan Rotassa. Tässä kuten muissakin luvuissa lukija ilahtuu selityksistä ja kirjallisuusviiteistä, joita Salonen tarjoaa vaikeissa kohdissa.

Tutkimuksen oivaltavin osa on määrällinen analyysi. Analyysin perustana on Vatikaanin arkiston *Manualia Actorum* -sarja, jonka volyymit sisältävät päiväkirjatyyppisessä järjestyksessä lyhyet merkinnät siitä, mitä kunakin oikeuden käsittelypäivänä kussakin käynnissä olevassa Rota-prosessissa tapahtui. Näiden määrämuiden merkintöjen perusteella on mahdollista seurata prosesseja alusta loppuun, joskin itse prosessiasiakirjat sekä langetetut tuomiot puuttuvat. Salonen on valinnut ajallisen muutoksen havainnoimiseksi neljä tarkasteluviikkoa 20 vuoden välein vuodesta 1466 vuoteen 1526. Lisäksi on otettu mukaan yhden Rota-tuomarin koko virkakauden prosessit kokonaisuutensa saamiseksi pitkältä aikaväliltä. Aikarajauksen alkupää on vaillinaisen aineiston määrittämällä. Loppurajaus eli 1530-luku, jolloin reformaatio alkoi vaikuttaa pohjoisen kristikunnan Rota-tapausten määrään, on myös ymmärrettävä, joskin rajaus tulee ikään kuin tutkimusasetelman ulkopuolelta.

Mullistava havainto on, että tutkimusaineiston perusteella vain vajaasta kolmanneksestä Rotan re-

1. Kirsi Salonen, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Upsala 1448–1527*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia 313. Suomen tiedeakatemia 2001.

kistereihin kirjatuista oikeusjutuista on se vähimmäismäärä merkin-töjä, joka on minimiedellytys jutun loppuun saattamiseksi kanonisen lain mukaan. Kaksi kolmannelta tapauksista keskeytettiin. Tutkimuksen keskeiseksi haasteeksi muodostuu selittää, miksi näin tehtiin.

Arvioitaessa kiistatapausten oikeudellista taustaa ja tutkimalla tunnettuja Rota-juttuja näyttää siltä, että Rota-prosesseja aloitettiin, jotta vastapuoli olisi saatu peloteltua sovintoratkaisuun. Jos pelottele onnistui, prosessia ei tarvinnut jatkaa. Keskeyttämiseen päädyttiin myös silloin, kun riitelijä huomasi, ettei saavuttanut toivomaansa tulosta. Yleistä käsitystä Rotasta on siis tarkistettava: Rota oli osittain päätyneet kanonisen oikeuden kиеmurat tuntevien riitelijöiden välikappaleeksi, jota käytettiin omien intressien ajamiseen. Salonen osoittaa myös, että Rota ei kyennyt ratkaisemaan riitoja, mikäli paikalliset kirkolliset tai maalliset vallanpitäjät asettuivat vastarintaan.

Toisaalta Rotassa riidelleiden henkilöiden identifiointi paljastaa, että Rota ei ollut pelkästään paa-vin kuurian ahneiden virkojenmet-sästäjien keinottelukoneisto. En-sinnäkin virkoja kenties vain rahan vuoksi tavoittelevien ulkomaalais-ten riitelijöiden osuus tutkimis-sa prosesseissa on pieni, ja toisekseen oikeutta käytiin yhtäläillä myös sel-laisista viroista, joihin liittyi sielun-hoidollinen velvoite ja jotka eivät siksi voineet kiinnostaa pelkkiä vir-kojenhaalijoita.

Salosen argumentointia on helppo seurata, mikä johtuu tutki-muksen harkitusta rakenteesta sekä selvästä ja konstailematta-masta suomesta. Paikoitellen tosin kielentarkastus olisi voinut päätyä hieman viimeistellympään muotoiluun. Lipsahduksia on myös lati-nankielisissä erikoistermeissä ja alkuperäislähteiden lainauksissa. Tämä ei kuitenkaan heikennä teks-

tin helposti lähestyttävää yleisvai-kutelmaa.

Mieltä jää askarruttamaan kirjan kohdeyleisö: suomalaiselle lukijalle kirjoitetussa teoksessa on kääntä-mättömiä latinankielisiä lainauksia alkuperäislähteistä. Alkukieliset lainaukset ovat toki arvokkaita alan tutkijoille, mutta heitä on Suomessa kovin vähän. Oletan, että Salonen aikoo julkaista kes-keiset tulokset myös englanniksi, jotta tämä merkittävä tutkimus tu-lee myös kansainvälisen tutkijayh-teisön saataville.

– TIMO KORAKIANGAS

Yli syntymän ja kuoleman rajojen – miten keskiajan ihmisen elämä muodostui?

Roberta Gilchrist: Medieval Life. Archaeology and the Life Course. The Boydell Press 2012. 336 s.

Arkeologisessa kirjallisuudessa kiinnostus on kohdistunut usein ennen kaikkea arkeologiseen aineistoon, jolloin elämän löytäminen aineiston takaa jää odotta-maan tulevia tutkijoita. *Medieval Life* -kirjassaan Roberta Gilchrist tuo tällä kertaa elämän kuvaami-sen päällimmäiseksi tarkoitukseksi ja käyttää arkeologiaa välineenä käsitellessään keskiajan ihmisen elinkaarta: elämän kulkua kehdos-ta hautaan, mutta myös aikaan ennen syntymää ja kuoleman jäl-keen. Lähestymistapana ihmisen elämän hahmottaminen sosiaali-sen ympäristön luomana, koko ih-misiän mittaisena kokonaisuutena ei ole ollut historiantutkimuksessa

vieras, mutta arkeologiassa se on toistaiseksi jäänyt vähäiselle huo-miolle. Gilchrist keskittyy tavallisen ihmisen elämän eri vaiheisiin luod-en yleiskuvaa yhteisön käsityksis-tä niistä ja niiden käytännön toteu-tumisesta.

Medieval Life on yleisesitys kes-kiajan ihmisen maailmasta arkeo-logian lähtökohdista, toki myös historian lähteet huomioon ot-taen. Aineistona ja vertailukohta-na toimivat myös keskiaikaiset ku-valliset lähteet, kuten kirjojen kuvi-tus ja kirkkomaalaukset. Aineisto on valtaosin Englannista, ja kirja toimiikin ennen kaikkea (myöhäis) keskiajan englantilaisen arjen ku-vaajana. Gilchrist kuitenkin ottaa mukaan joitakin esimerkkejä muualta Euroopasta, lähinnä Ranskasta ja Pohjoismaista. Katoli-sen kirkon vaikutus ihmisten toi-mintaan ja käsityksiin oli keskiajal-la suuri ja muodosti eurooppalai-sen yhtenäiskulttuurin, vaikka pai-kallisia erojakin oli.

Kirjan tarkoitus on kuvata kes-kiajan arkea ihmisen elinkaaren kautta, mutta kirjan luvut jakautu-vat teemoittain eikä ikäkausittain. Gilchrist käsittelee aihetta ruumiin, kotitalouden, kirkon ja hautaus-maan sekä lopuksi vielä ihmisten ja esineiden välisten suhteiden poh-jalta. Kirjassa on selkeästi konk-reettinen arkeologinen lähestymis-tapa, jolloin esineet, tekstiilit, ra-kennusten jäännökset, hautaukset ja osteologinen analyysi ovat tul-kintojen lähtökohtia, ja ihmisen elämää lähestytään lomittaan eri-laisia arkeologisia teemoja.

Esimerkiksi osteologinen analy-si liittyy väistämättä kiinteästi hau-tauksiin, mutta Gilchrist lähestyy hautauksia kahdella tavalla. Hän näkee osteologisen analyysin elä-vien näkökulmasta ja liittää sen ennemmin osaksi ruumiillisuutta kuin hautausta – vaikka analyysin kohteet löytyvätkin hautausmaalta. Varsinaisen hautausten analy-soinnin hän taas liittää osaksi kir-kollista elämää ja yhteisöllistä riit-

tiä. Arkeologiselta kannalta kuoleman jälkeisen elämän ja hautaus-tien analysointi ei ole kovin poikkeuksellista, mutta sen liittäminen osaksi keskiajan ihmisen elämäntaakkaa on uutta. Gilchrist osoittaa kuitenkin selvästi kuolleiden ja kuoleman merkityksen keskiajan elämän osana samoin kuin vielä syntymättömien lastenkin. Keskiajan elämän käsittäminen syntymää ja kuolemaa laajempaan tuntuu luonnolliselta, jos aikaa lähestytään sen omasta näkökulmasta: katolisen kirkon oppien valossa.

Kulttuuriset tekijät määrittävät myös ikäkaudet. Rituaalit ja riitit rytmittävät ihmisten elämää ja siirtävät heitä eri ikäluokasta toiseen, kuten Gilchrist heti alussa muistuttaa. Monet riitit ovat edelleen merkityksellisiä. Vaikka kasteen merkitys uskonnollisessa mielessä ei ole enää yhtä tärkeä kuin keskiajalla, tai vielä jokunen vuosikymmen sitten, useimmat vanhemmat haluavat järjestää lapselleen kastetilaisuuden tai nimiäiset. Gilchrist painottaa myös iän kokemisen kulttuurisidonnaisuutta. Kulttuuri määrittää, mitä asioita yhdistetään lapsuuteen, vanhenemiseen ja vanhuuteen. Tämä heijastui ja heijastuu nykyäänkin materiaaliseen kulttuuriin, kuten vaatetukseen.

Usein Gilchrist aloittaa aiheen käsittelyn yleisesti tiedossa olevilla käsityksillä keskiaikaisesta elämästä ja toiminnasta. Niinpä hän tuo esiin tämänhetkisiä oletuksia keskiajan ihmisten ajatusmaailmasta ja käyttää arkeologista aineistoa tukemaan, täydentämään ja myös haastamaan vanhoja ajatusmalleja. Esimerkkinä hän esittää muun muassa ajatuksen siitä, ettei keskiajan ihminen arvostanut vanhoja esineitä. Gilchrist kuitenkin toteaa, että perheissä saattoi olla vanhemmilta lapsille siirtyneitä, merkityksellisiä esineitä. Perinteiden ja riitien merkityksen nostaminen esiin tuo ajatuksen lähemmäs tätä päivää ja tekee ymmärrettäväksi sinänsä arkisten esineiden, kuten

koristeellisen kannun pitkän käyttöä.

Kirjan nimen mukaisesti Gilchrist pyrkii yhdistämään arkeologian keskiajan ihmisten toimintaan ja käsityksiin elämästä. Laaja kokonaisuus kuitenkin asettaa haasteita ja paikoin näkee, että tutkimustietoa tarvittaisiin lisää tarkemman kokonaiskuvan luomiseksi. Gilchrist pystyy kuitenkin luomaan varsin tasapainoisen kokonaisuuden historiaa ja arkeologiaa, uutta ja vanhaa, kysymyksiä ja vastauksia.

Gilchristin *Medieval Life* on useammallakin tapaa uudenlaista arkeologista tutkimustraditiota. Elämäntaakajatteluun lisäksi Gilchrist on ottanut kirjassaan keskiajan yhteisön osana käsittelyyn niin miehet ja naiset, lapset ja vanhuudet kuin syntymättömät ja kuolleet. Gilchrist on aiemmin käsitellyt kirjoituksissaan sukupuolta ja ruumiillisuutta useasti, mutta nyt eri ryhmät ovat luonteva osa kokonaisuutta. Aiemmin genderarkeologisessa kirjallisuudessa on useimmiten korostetusti tuotu esiin näkymätöntä naista tai toisinaan näkymättömiä ikäryhmiä – ja silloinkin yleensä vain toisesta sukupuolesta. Ehkä voi sanoa, että sukupuolineutraalius on tullut myös arkeologiaan, molempien sukupuolten yhtäläinen käsittely on luontevaa ja itsestään selvää. Ikäkausien, etenkin vanhuuden, huomioon ottaminen arkeologiasa on niin ikään ollut vähäistä ja kirjan teoriaisuus taustoitaa pääasiassa uudempaa teoreettista lähestymistapaa, ikäkausijattelun erilaisia teemoja. Lopputuloksena naisille, lapsille tai vanhuksille ei tarvitse osoittaa kirjassa omaa lukuun, vaan kaikki kulkevat ansiokkaasti mukana läpi kirjan.

– TUUJA VÄISÄNEN

Uusi perusteos Viron keskiajasta

Anti Selart (toim.): Eesti ajalugu II, Eesti keskaeg. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut 2012. 456 s.

Jo viime vuonna ilmestyi Virossa *Eesti ajalugu* -sarjan osana kokonaan virolaisin voimin toteutettu Viron tai oikeammin pohjoisen Liivinmaan alueen keskiajan historia, jonka tehtävä on emäsarjan tavoin päivittää virolaisen kansallisen identiteetin kannalta merkittävän menneisyyden jakson tuntemus 2000-luvun tasolle. Teos on Tarton yliopiston Historian ja arkeologian laitoksen, Tallinnan yliopiston keskiajan tutkimuskeskuksen sekä Tallinnan kaupunginarkiston ja Viron historiallisen museon tutkijoiden yhteistyötä ja sen on toimittanut Tarton yliopiston keskiajan professori Anti Selart. Kirjoittajaryhmä on virolaisittain ja kansainvälisesti nimekäs, joten teokselta on lupa odottaa paitsi uusimpaan tutkimukseen perustuvaa yhteenvetoa Viron ja Liivinmaan keskiajasta, myös tuoretta näkökulmaa alueen keskiaikaisen menneisyyden tulkintaan ja keskiajaksi kutsutun aikakauden merkitykseen Viron ja virolaisten kansallisessa historiakuvassa.

Vaikka teos on kansallisista lähtökohdista toteutetun historiasarjan osa, se täyttää molemmat odotukset. Kirjan tapa käsitellä virolaisen kansallisen identiteetin ja historiakuvan vanhoja kohtalonkysymyksiä, kuten 1200-luvun alun "vapautustelua", vuoden 1343 Yrjön yön kapinan luonnetta ja talonpoikien asemaa, aiheutti Virossa tämän vuoden alussa pääosin median lähtökohdista nostattaman kohun, jonka seurauksena teos myytiin monista kaupoista loppuun. Koska monet valloistusta

ja vuoden 1343 talonpoikaiskapiinaa koskevat käsitykset olivat virolaisten historiantutkijoiden piirissä todellisuudessa muuttuneet ja saaneet syvyyttä jo 1960-luvulta alkaneessa prosessissa, kirja toi perimmältään julki vain sen, mitä näistä Viron keskiajan ilmiöistä on pitkään kansainvälisesti ja virolaisten tutkijoiden piirissä ajateltu ja mikä kansallisia historiakuvia hyödyntänyt media Suomenkin ilta-päivälehdistä ja internetin kommenttipalstojen populistisista historiakäsityksistä tutuin tavoin päätti kyseenalaistaa. Keskiajan-tutkimuksen kannalta tulos oli kuitenkin kiitettävä; kirja löysi nopeasti suuren joukon lukijoita, joiden tiedot Viron keskiajasta perustuivat vanhentuneisiin käsityksiin ja joista moni otti teoksen esihämmennyksen jälkeen vastaan aidosti kiinnostuneena.

Kirjan näkökulma Viron alueen keskiaikaiseen menneisyyteen ja siinä jo 1800-luvulta lähtien merkittävinä pidettyihin ilmiöihin; 1200-luvun valloitukseseen, keskiajan Liivinmaan poliittiseen ja oikeudelliseen valtarakenteeseen, maanomistukseen, kaupunkien ja maaseudun suhteeseen, etnisteetteihin, sekä kaupunkien, kirkon ja rahvaan kulttuuriin ja niiden vuorovaikutukseen on systemaattinen ja muodostuu eri kirjoittajien tai kahdesta viiteen kirjoittajan ryhmän tuottamista selkeistä luvuttaisista kokonaisuuksista. Luvut on edelleen ryhmitelty neljäksi laajemmaksi jaksoksi, joista ensimmäisen teemana on keskiajan Liivinmaan valta- ja yhteiskuntarakenteen synty, toisen Liivinmaan poliittinen ja oikeudellinen rakenne, kolmannen alueen poliittisten mahtien ja toimijoiden historia, neljännen talous ja väestö ja viidennen kulttuurimuodot. Teoksen erinomainen johdanto sisältää katsauksen Viron ja Liivinmaan keskiajan historian tutkimuksen ja tutkimuskäsitysten historiaan, säilyneen lähdemateriaalin luontee-

seen ja pääasiallisiin painopisteisiin. Se avaa myös lukijalle tärkeimmät Viron ja Liivinmaan keskiajan historian määrittelyyn liittyvät käsitteet.

Teoksen ilmeisen mietityn rakenteen takia uusi *Eesti keskaeg* onkin pikemmin Viron keskiajasta kiinnostuneelle lukijalle suunnattu käsikirja kuin varsinainen kansallinen keskiajan historian yleisesitys, ja sen avulla on helppo muodostaa käsitys paitsi siitä, mistä tietyssä Viron keskiaikaan liittyvässä ilmiössä, kuten valloituksessa, rahanlyöntioikeudessa, reformaatioissa, naisten yhteiskunnallisessa ja yhteisöllisessä asemassa, vasallikorporaatioissa tai kaupunkien ja maaseudun arjen kulttuurin eri muodoissa oli kyse, myös siitä, mikä niitä koskeva kanta tutkijoiden keskuudessa nykyään on. Teoksen lopussa olevan luvuttaisen kirjallisuusluettelon silmäily paljastaa, että huomattava osa käytetystä Viron ja Liivinmaan alueen keskiajan tutkimuksesta on julkaistu vuosina 1991–2011 ja vanhemmista tutkimuksista mukaan on kelpuutettu vain tärkeimmät klassikot. Kirjallisuusluettelo kertoo myös virolaisen Viron alueen keskiajan tutkimuksen jatkumosta; joidenkin tutkijoiden tuotanto ulottuu johdonmukaisina teematisina kokonaisuuksina neuvostojalta 2010-luvulle saakka.

Teoksen kuvitus noudattelee taitollisine ratkaisuneen ja lyhyine kuvateksteineen perinteistä teos-sarjan linjaa. Vaikka informaatio on usein äärimmilleen pelkistettyä, kuvat välittävät monipuolista tietoa Viron rikkaasta arkeologisesta esinemaailmasta ja tarjoavat yllätyksiä, kuten Tarton piispanpöydän alaisuudessa olleen Sangasten ja sen naapurina olleen Urvasten pitäjien rajalla Võrumaalla sijaitsevan myöhäiskeskiaikaisen, kaiverretun rajakiven, jota on mielenkiintoista verrata Suomen pitäjän- ja kylänrajojen merkkijärjestelmiin. Myös teoksen erinomaisten karttojen

tarjoamaa informaatiota olisi moni paikoin voinut avata enemmän. Perimmältään teoksen ulkoasu on kuitenkin selkeä ja monet tiedot löytyvät siitä helposti joko sisällysluettelo, kirjaa tai henkilö- ja paikannimihakemistoa selaamalla. Kirjan liitteenä on Liivinmaan hiipakuntien piispojen ja Saksalaisen ritarikunnan Liivinmaan maames-tareiden luettelo sekä lyhyt taulukko painoyskiköistä.

Varsinaisia puutteita teoksesta on vaikea löytää, ellei sellaisena pidä joidenkin alalukujen ehkä liiankin ytimekäästä ilmaisua, joka johtunee pikemmin annetun tilan rajoista kuin kirjoittajien haluttomuudesta avata asiaa enemmän. Viron valtion alueen osaksi vasta 1900-luvulla tullut Setumaa on rajattu jo teoksen alussa sen ulkopuolelle osana Pihkovan vaikutus-alueita. Suomalaisissa keskiajan yleisesityksissä ja tutkimuksissa nykyisin miltei täysin ohitettu poliittisen kehityksen ja toimijoiden tarkastelu on asiaankuuluvalla tasolla, joskin Ruotsin keskusmahdin eri edustajien ja Kalmarin unionin aikaisten toimijoiden monin eri tavoin dokumentoidut pyrkimykset Suomenlahden etelärannalla voisivat nousta esiin selkeämmin omana kokonaisuutenaan. Nyt Viron keskiajan poliittinen konteksti jäsentyy Liivinmaan ja kaupunkien Hansan kautta kohti Keski-Eurooppaa, kun taas Ruotsin, Tanskan ja Kalmarin unionivaltakuntien mahdin ja talouden myöhäiskeskiaikaiset verkostot Suomenlahdella ja pohjoisella Itämerellä jäävät hie-man piiloon.

Yhteenvetona uudesta Viron keskiajasta on todettava että yhdentoista asiantuntevan kirjoittajan muodostama ryhmä on onnistunut luomaan sisällöltään ja käytettävyydeltään erinomaisen teoksen, jonka avulla lukija saa hyvät perustiedot alueen keskiajan ilmiöistä siten kuin ne 2000-luvulla tutkimuksessa ymmärretään. Mitä keskiajan kansalliseen ja laajem-

paan tulkintaan tulee, kirjan päättävä yhteenvedo olisi voinut olla laajempi ja luoda nimensä mukaisen katsauksen (*Tagasivaade*) johdannon teemoihin pohtimalla vieläkin avoimemmin paitsi erilaisten kansallisten, etnisten ja poliittisten identiteettien merkitystä Viron ja Liivinmaan keskiajan tulkinnalle, myös uusgotiikan ja medievalorin kaltaisten virtausten vaikutusta alueen keskiaikaisesta menneisyydestä eri aikoina luoduille merkityksille. Kuten yhteenvedossa todetaan, ensimmäiset merkit Tallinnan raatihuoneen kaltaisten rakennusten palauttamisesta kuviteltuun keskiaikaiseen asuunsa ovat Virossakin jo 1800-luvulta, kun taas huomattava osa Tallinnan vanhankaupungin nykyisestä ”keskiaikaisesta” asusta perustuu neuvostoajankana 1960- ja 1980-luvuilla toteutettuihin ratkaisuihin, jotka ovat 1990-luvun lopulta lähtien tarjonneet näyttämön medialistiselle ”keskiajan arjen” tapahtumateltalle, joka on sitten miltei tukahduttanut alleen kaikki muut ajalliset kerrokset.

Luettavuuden, käsikirjamaisuuden, systemaattisuuden ja ajantasaisuuden ohella teoksen ilmeisimpiä ansioita kuitenkin on, että keskiajan käsitteellinen moniulotteisuus on siinä auki kirjoitettuna läsnä ja kirja houkuttelee tarkastelemaan Viron keskiajan historiaa myös keskiaikaan kohdistuneiden käsitysten jatkumona. Kuten teos ja sen vastaanotto Virossa osoittaa, keskiaika on Viron kansallisen valtion ja sen alueen asukkaiden historiassa politiikasta, etnisiteetistä ja yhteiskuntajärjestelmästä riippumatta ollut 1800-luvulta lähtien läsnä oleva identiteetin palanen ja voima, jonka kanssa jokaisen virolaisen nykyisyyden on muodostettava oma suhteensa aivan toisella tapaa kuin Suomessa.

– TAPIO SALMINEN

Keskiajan Turun rakennusvaiheet hahmottuvat arkeologian avulla

Liisa Seppänen: Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto. Turun yliopisto, 2012. 1024 sivua, Liitteet I–V. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5231-1>.

Liisa Seppäsen väitöskirja on ensimmäinen keskiaikaisen Turun kaupungin rakentamiskulttuuria kokonaisuutena käsittelevä tutkimus, joka perustuu pääasiassa modernein kaivausmenetelmin tutkittuun ja ajoitettuun arkeologiseen lähdeaineistoon. Tutkimuksessa analysoidaan, tulkitaan ja ajoitetaan Åbo Akademin päärakennuksen tontin vuonna 1998 kaivettu aineisto keskittyen rakenteisiin ja rakennuksiin. Primaariaineistoa vertaillaan systemaattisesti muihin Turun arkeologisiin aineistoihin, ja etsitään laajasti esimerkkejä ja vastineita muun muassa muualta pohjolasta, Itämeren piiristä ja esimerkiksi Novgorodista. Lisäksi Seppänen on käyttänyt laajasti sekä kansatieteellistä vertailuaineistoa että kirjallista lähdeaineistoa vanhoja karttoja unohtamatta. Näin tekijä luo konkreettisen ja luotettavan perustan tutkimukselleen, jossa otsikon mukaisesti tulkitsee kaupungin rakentamisessa ja kaupunkikuvassa tapahtuneita muutoksia.

Tutkimuksen pääpaino on yksityisessä rakentamisessa, minkä olisi vastaväittäjä professori Andres

Tvaurinkin mukaan voinut ilmaista työn otsikossa, mutta kuten Seppäsen väitöstilaisuudessa puolustautui, arkeologisen aineiston pohjalta rakennuksen yksityistä tai julkista luonnetta on vaikea määrittää, joten tiukkaan luokitteluun tässä suhteessa olisi ollut vaikea ryhtyä. Pääosa primaariaineistosta edustaa puurakentamista, mutta työssä on perustellusti käsitelty myös kaupungin muurattua rakennuskantaa; kaivauksissa alueelta löytyi keskiaikaisen tiilirakennuksen jäännös.

Väitöskirjaksi työ on poikkeuksellisen pitkä, yli tuhat sivua. Pituutta lisäävä primaariaineistoa käsittelevä luku 3, joka käsittää 485 sivua ja joka tavallisesti kuuluisi suurelta osin kaivauskertomukseen, on kuitenkin ollut perusteltua sisällyttää työhön. Toinen vaihtoehto olisi ollut sijoittaa lähdeaineisto liitteisiin, mutta työn tasapainon kannalta se ei olisi ollut paras ratkaisu.

Tutkimus- ja ajoitusmenetelmiä käsittelevässä toisessa luvussa Seppäsen selvittää aluksi stratigrafisen yksikkökaivausmenetelmän kehitystä Suomessa ja muualla sekä paneutuu kriittisesti menetelmän käytön periaatteisiin. Menetelmässä kulttuurikerrokset eli ihmistoiminnan seurauksena syntyneet maakerrokset ja rakenteet tutkitaan ja dokumentoidaan yksiköiksi määritettyinä kokonaisuuksina. Niiden perusteella muodostetaan kaivauskohteen suhteellinen kronologia, joka ajoitetaan löytöjen ja luonnontieteellisten ajoitusmenetelmien avulla. Menetelmähistoriaa käsitellessään kirjoittaja nostaa esille tiukan stratigrafisen ajattelun kehittymisen kontekstuaaliseksi, vahvasti tulkinnasta riippuvaiseksi kaivausmenetelmäksi. Siinä toiminta tai tapahtuma, jonka seurauksena kulttuurikerros on muodostunut, on yksikön/kontekstin päämääre. Kun tulkinta muodostaa keskeisen osan dokumentointia, herää luonnollisesti

kysymys menetelmän objektiivisuudesta. Tätä Seppänen pohtii työssään monipuolisesti tähden dokumentaation tärkeyttä ja erityisesti tulkintojen perustelujen kirjaamista. Tosin käsitys stratigrafisen ajattelun valjastamisesta aluksi ainoastaan esinetutkimuksen palvelukseen, tuntuu kontekstuaaliseen ajatteluun kasvaneelle jokseenkin vieraalta. Menetelmän soveltamisessa tämä on kuitenkin saattanut olla eräänlainen luonnollinen kehityskulku ja vasta nyt, kontekstuaalisen lähestymistavan kautta, on päästy, tai ollaan pääsemässä, kokonaisvaltaisempaan ja samalla tieteellisesti antoisampaan kaivausmenetelmän soveltamiseen.

Toisen luvun loppuksi Seppänen paneutuu ajoitusmenetelmiin tuoden konkreettisesti esiin, kuinka pelkkien esinelöytöjen perusteella jäädään hyvin suurpiirteisiin ajoituksiin ja kuinka tärkeä rooli luonnontieteellisillä ajoitusmenetelmillä, toistaiseksi lähinnä dendrokronologialla eli puun vuosilustojen analysointiin perustuvalla menetelmällä, kaupunkiarkeologiassa on. Oli kuitenkin mielenkiintoista havaita, että kahdessa eri ajoituslaboratoriossa saatettiin saman näyte ajoittaa eri tavoin. Seppänen arvelee tämän johtuneen siitä, että toisen laboratorion käytössä ei ollut kattavaa referenssisarjaa Lounais-Suomesta. Tutkimuksessa onnistuttiin ajoittamaan kaikkiaan 48 rakennetta sadasta, joten kyseessä on tähän mennessä laajin dendrokronologisiin ajoitustuloksiin perustuva arkeologinen tutkimus Suomessa.

Primaariaineiston käsittelyn jälkeen Seppänen siirtyy käymään järjestelmällistä vuoropuhelua aikaisemman tutkimuksen kanssa (Luku 4). Kirjoittaja etenee rakennusten perustustavoista kattorakenteisiin käsitellen käyttöön tulleita innovaatioita ja tarkastellen rakennusten eri elementtien, kuten tulisijojen, eri tyyppejä ja nii-

den kehitystä. Voitaneen sanoa, että mitä ylemmäs rakennusta edetään, sitä vähäisemmäksi arkeologinen todistusaineisto käy. Seppänen onnistuu kuitenkin saamaan siitä paljon irti runsaan vertailuaineiston ja kansatieteellisen materiaalin avulla. Muurattuja rakennuksia käsitellessään tekijä havainnollistaa niiden sijaintia ja määrää kartalla (s. 661), josta jostain syystä puuttuvat raatihuoneen ympäristön 1980-luvulla julkaistut, todennäköisesti keskiajalla muuratut kivikellarit.¹ Kari Uotilan mukaan yksi niistä on tulisijan perusteella jo alkuaan voinut toimia asuinkäytössä, mahdollisesti kirkkoherran pappilana ja on melko todennäköistä, että muita kellareita (6 kpl) olisi yhdistetty ja laajennettu kivitaloiksi ennen 1600-lukua,² joten niiden merkitseminen karttaan olisi ollut perusteltua. Luvussa käsitellään myös vesi- ja jätehuoltoon liittyviä todisteita, joista rakenteeltaan hyvin samanlaisten kaivojen ja latriinien eli nykytermein ilmaistuna jätekuilujen erottaminen toisistaan on yksi mielenkiintoisista kysymyksistä. Ratkaisuksi tekijä ehdottaa muun muassa maaperäanalyysejä, joiden perusteella selvittäisiin, onko pohjavettä ylipäättään ollut kaivoihin saatavilla. Tonttien koko ja rakennusten sijainti tonteilla jäävät tähänastisten pienialaisten kaivausten vuoksi melko tulkinnanvaraisiksi, minkä tekijä myös hyvin tiedostaa.

Kaupungin syntyä käsitellessään Seppänen lähtee siitä, että Turku perustettiin 1300-luvun alussa. Hän on siis samoilla linjoilla Varhainen Turku -tutkimushankkeen tulkintojen kanssa.³ Vanhan Suurto-

rin ja Aboa Vetus & Ars Nova -muuseon 1200-luvun loppupuolelle ajoittuva arkeologinen aineisto viittaisi hänen mukaansa muunlaiseen kuin talonpoikaiseen asutukseen, mahdollisesti kruunun hallinnolliseen tukikohtaan. Tässä yhteydessä kirjoittaja olisi voinut pohtia myös jokisuulle perustetun linnan merkitystä tapahtumien kulussa.

Luvussa 5 esitetyn synteessin mukaan 1300-luvun ensimmäisellä puoliskolla kaupungin rakennukset ovat olleet pääasiassa sisäänlämpiäviä, yksihuoneisia hirsitupia, jotka tehtiin veistämättömistä hirsistä pääasiassa nurkkasalvostekniikalla. Seinähirsien veistämisestä on todisteita vasta 1400-luvun alusta lähtien, mutta kirjoittajan erinomainen huomio on, että multapenkkirakenteen käyttö sekä mahdollinen tieto pyöröhirren paremmasta kosteudenkestosta on voinut vaikuttaa siihen, että rakennusten alimmat hirret, joita yleensä kaivauksissa löydetään, on tarkoituksella jätetty piiluumatta. Kadut olivat vielä maapäälysteisiä, mutta jo tässä vaiheessa niiden yllä- ja puhtaanapitoon kiinnitettiin huomiota.

1300-luvun toinen puolisko on ollut kaupungin voimakkaan kasvun aikaa. Tuolloin asutettiin myös Mätäjärven kortteli, jonka luoteisosassa työn primaaritutkimusalue sijaitsi. Kaupunkia olisi suunniteltu Vanhalta Suurtorilta säteittäisesti lähtevän katuverkoston avulla viimeistään tuolloin, mutta mahdollisesti jo kaupungin perustamisesta lähtien. Samaan aikaan muualla Euroopassa musta surma niitti väkeä ja lamaannutti kaupunkirakentamista. Kaupunkikuvassa muuratut rakennukset eivät syrjäyttäneet puurakennuksia, joiden rakentamistavat monipuolistuivat ja kehittyivät 1400-luvun aikana.

vulla. Teoksessa Marita Söderström (toim.) Varhainen Turku. Turun museokeskus 2010, 9–29.

1. Kari Uotila 1988, Holvatut kellarit – osa Turun Suurtorin keskiaikaa. ABOA 50/1986, 51–63.

2. Uotila 1988, 51–63.

3. Ks. esim. Aki Pihlman, Turun kaupungin muodostuminen ja kaupunkiasutuksen laajeneminen 1300-lu-

Käyttöön tulivat muun muassa parituvat, kaksinkertaiset rossilattiat ja kivijalat. Katujen kiveäminen alkoi viimeistään vuoden 1429 palon jälkeen, mikä on huomattavasti varhaisemmin kuin aikaisemmin ajateltiin. Samaan aikaan kulttuurikerrosten paksuus alkaa kaupungissa pienentyä, ja todisteet käymälöistä, latrineista ja viemäreistä ilmaantuvat arkeologiseen aineistoon. Tutkimuksen mukaan turkulaiset ovat siten huolehtineet kaupunkinsa jätehuollosta ja katujen siisteydestä jo tuolloin, ja mielikuvassa keskiaikaisen kaupungin törkyisydestä on ennemminkin myytti.

Seppäsen tapa viitata yli kappaleiden saattaa aluksi aiheuttaa hieinan hämmennystä, mutta se kehen viitataan käy tekstistä aina ilmi. Pyrkimys läpinäkyvyyteen tulee esiin siinä, että tulkintaa tehdessään kirjoittaja viittaa aina primaariaineiston sisältävään lukuun tai perusteena oleviin yksiköihin. Rakentamiseen liittyviä termejä, esimerkiksi palhoamista ja karapuuta, ei ensi kertaa mainittaessa tavallisesti tarkemmin selitetä, mutta ne tulevat lukijalle selväksi viimeistään luvussa 4 sekä runsaan, enimmäkseen kirjoittajan itsensä tekemien havainnollisten piirrosten ja karttojen avulla. Mikäli tutkimuksesta työstetään suurelle yleisölle suunnattu kirja, siihen olisi hyvä liittää rakentamissanasto.

Liisa Seppäsen perusteellinen väitöskirja on mainio esimerkki siitä, mitä arkeologia voi antaa suomalaiselle keskiajan tutkimukselle. Työ toimii sekä lähdejulkaisuna että monipuolisena kaupunkirakentamisen analyysinä, joka osaltaan muokkaa käsitystämme siitä, miltä keskiaikainen kaupunki pohjolassa näytti. Toivottavaa olisikin, että tekijä pääsisi tuomaan tutkimustuloksensa julki painetun kirjan muodossa, myös kansainvälisesti, sillä kiinnostusta varmasti on.

– TANJA RATILAINEN

Monitieteisesti perinteisestä kirkko-historiallisesta teemasta

Marika Räsänen, Reima Välimäki & Marjo Kaartinen (toim.): Turun tuomiokirkon suojissa. Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa. Turun historiallinen yhdistys 2012. 267 s.

Turun tuomiokirkko ja siihen liittyvät toiminta on ollut 1800-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle tutkimusaihe, johon kirkkohistorioitsijat ovat mielellään tarttuneet. Heistä mainittakoon tässä Kauko Pirinen, Simo Heininen ja Jukka Paarma, jotka ovat tutkineet useista näkökulmista Turun tuomiokapitulia ja sen toimintaa sekä kapitulin piirissä vaikuttaneita henkilöitä, kuten Mikael Agricola ja Paulus Juustenia. Juhani Rinne on julkaissut kirkkoa usealta kannalta tarkastelevan kolmiosaisen teossarjan. C. J. Gardberg, Knut Drake ja Markus Hiekkänen ovat kartoittaneet tuomiokirkon rakennushistorian vaiheita useissa 1980–2000-luvun tutkimuksissaan. Kapitulin taloushistoria on puolestaan kiinnostanut Aarre Lantista ja Suvianna Seppälää.

Marika Räsänen, Reima Välimäen ja Marjo Kaartisen toimittama *Turun tuomiokirkon suojissa* jakaantuu kolmeen osaan. Niistä ensimmäisen otsikko on ”Kirkon, hallinnon ja talouden kukoistus”. Se sisältää neljä artikkelia, joiden kirjoittajat ovat Tuomas Heikkilä, Ville Walta, Kirsi Salonen ja Suviana Seppälä. Heikkilä esittää yleiskatsauksen keskiaikaisesta kirjallisuudesta kulttuurista ja kirjatutannosta Suomessa ja eritoten Turussa tuomiokirkon suojissa. Hän kuvaa

ja analysoi kirjoituksessaan tekstien laatimista, käyttöä ja säilytystä ja asettaa ne laajempiin yhteyksiin osoittamalla, että Turku ja turkulaiset liittyivät kansainväliseen kirjoitettuun kulttuuriin. Heikkilä tuo myös esille, että tuomiokirkko oli ”suomalaisen” asiakirjahallinnon synty- ja kehityspaikka sekä toimi kirjallisena keskusmuistina. Walta käsittelee artikkelissaan Naantalın birgittalaisluostarissa tapahtunutta asiakirjatutantoa. Hän kiinnittää huomiota asiakirjojen kieleen, muotoon, tuotantoon ja kirjoituspaikkoihin ja tuo lisäksi esille tekstin takana olevia kirjureita.

Salonen tarkastelee sitä, kuinka kirkollista oikeutta tulkittiin Turussa. Kuten kaikkina aikoina, keskiaikaisilla oppineilla oli kyky hahmottaa oikeussäännöksistä aukkoja, porsaanreikiä ja käyttää niitä hyödykseen. Salonen kuvaa tätä yhden esimerkin, Petrus Benedictin virkanimityskiistan avulla. Seppälä puolestaan tutkii Turun piispan taloudellisen vaurauden perustaa, verotusta. Hän tuo myös esille Kuusiston piispanlinnan ja Piikkiön piispantilat.

Toisen osan otsikko on ”Kaupunkielämän tilat ja rajat”. Riitta Laitinen, Satu Lidman ja Auli Bläuer ovat kirjoittaneet artikkelit tähän jaksoon. Laitisen teema on kaupungista karkottaminen ja karkotetut 1600-luvun Turussa. Hän tarkastelee aihettaan tapausesimerkkien pohjalta ja tuo pöytäkirja-aineiston avulla esille yhteisön suhtautumisen kerjäläisiin ja irtolaisiin. Laitinen tutkii samalla köyhyyttä ja sen määrittelyä ja asettaa sen osaksi laajempaa eurooppalaista kontekstia. Lidman käsittelee sitä, miten naisen seksuaalisuuden suhtauduttiin maallisessa oikeudenkäytössä 1600-luvulla. Bläuer tarkastelee poikkitieteellisessä kirjoituksessaan ihmisten sijaan eläimiä, joiden jäänteitä on löytynyt Turun arkeologisissa kaivauksissa ja joista on myös asiakirjatietoja. Hän esittelee tapausesi-

merkkeinä hevosia, koiria, kissoja ja turkiseläimiä. Artikkelin on myös metodinen opas siihen, kuinka erilaisista lähdeaineistoista voidaan saada tietoa lähdekriittistä tinki-mättä.

Tuija Tuhkanen, Reima Välimäki ja Hannu Salmi ovat kirjoittaneet kolmanteen osaan, jonka otsikko on ”Muistettu, tuhoutunut ja keksitty menneisyys”. Tuhkanen selvittää 1600–1700-luvulta peräisin olleita tuomiokirkon tuhoutuneita saarnatuoleja. Hän kuvaa niiden hankinta- ja valmistusprosessia, lahjoittajia, merkitystä kirkkotilassa ja tuhoutumista. Välimäen ja Salmen kirjoitukset poikkeavat kai-kista muista esitellyistä siinä, että niiden tutkimuksellinen mielenkiinto ei ole menneisydessä itses-sään vaan siinä, miten sitä on kuvattu romaaneissa ja elokuvissa. Välimäki valottaa sitä, miten Hilda Huntuvuori (1887–1968) kuvasi varhaiskeskiajan Turkua ja turkulaisia 1920–1930-luvun nationalistisen historiakäsityksen innoittamana. Salmi puolestaan tarkastelee Turun roolia keskiaikaan ja uuden ajan alkuun sijoitetuissa elokuvissa. Hän pohtii sitä, miten elokuvien syntyä on vaikuttanut niiden tapaan kuvata Turku esimerkiksi ”keskiaikana”.

Teos Turun tuomiokirkon suoji-sa on mielenkiintoinen uusi näkökulma Turun tuomiokirkon ja siihen oleellisesti liittyvien asioiden tutkimiseen. Teos esittelee 2000-luvun alun tutkimustilanteen ja erityisesti sen, että tuttua tutkimuskohdetta voidaan lähestyä uusien kysymysten välityksellä. Niihin on olemassa myös uusia lähestymis- ja analyysikeinoja, joita aiemmin ei ole ajateltu. Siten teoksen kirjoittajat tuovat paljon uutta tie-teolliseen keskusteluun.

– JYRKI KNUUTILA

Irrallaan ja vahvasti paikallaan

Tiina Miettinen: Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Acta Universitatis Tamperensis 1756, Tampereen yliopisto 2012. 310 s.

Tiina Miettinen saavutti laajaa julkisuutta, kun hän väitteli naisten asemasta varhaismodernissa maaseutuyhteisössä. Vain vähän kärjistettynä Miettisen väitöskirja otettiin vastaan sinkkunaisten historiana, jossa naiset toteuttivat seksuaalisuuttaan vapaina patriarkaalisen yhteiskunnan kahleista. Julki-suus kyseenalaisti naimattomien naisten ankean menneisyyden ja rakensi tilalle ahkerien ja vapaiden naisten valoisan historian.

Itse väitöskirjassa painottuvat monet muut teemat. Miettinen ei korosta nais- tai sukupuolihistoriaa, vaan hän liittää työnsä perhehistoriaan, joka tutkii kotitalouksia, perherakennetta ja perhemuotoja. Kansainvälisessä perhedemografiassa lanseerattiin 1960-luvulla perusolettamus, jossa Suomi asetui läntisen ja itäisen perhemallin rajalle tai osaksi itäistä perhemallia, kuten John Hajnal sen alun perin määrittä. Muun muassa näitä malleja Miettinen problematisoi.

Perhedemografiseen traditioon Miettinen jättää kädenjäljen, jossa on kaksi omaperäistä ja kunnianhimoista piirrettä. Hän tarkastelee Hämeen maaseudun naisia sekä osana perhettä että osana asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Miettinen kysyy, voivatko perhehistorian käyttämät lähdeaineistot kuvata perheitä ja kotitalouksia luotettavalla tavalla. Vaikka hän ei käytä dekonstruktion käsitettä, tutkimus on sitä. Miettinen tutkii, mistä asiakirjat ammensivat

perheen ja kotitalouden mallin. Toisen omaperäisen linjauksen hän tekee tarkastellessaan perheiden ja kotitalouksien historiaa naimattomien naisten kautta: naimattomat naiset avaavat näkökulman perherakenteisiin. Lisäksi tutkija rakentaa siltaa suurvalta-ajan ja 1700-luvun jälkipuoliskon välille, mikä sekin on melko harvinaista.

Monet tutkijat ovat selvittäneet taloudellisten, kulttuuristen ja mentaalisten tekijöiden vaikutusta kotitalouteen, mutta tästä Miettinen ottaa etäisyyttä. Hän puretuu perhedemografisen tutkimuksen ytimeen: aineistoihin, joista tutkijat päättävät perheiden ja kotitalouksien kokoa ja rakennetta. Tämä antaisi mahdollisuuden kriittiseen keskusteluun varhaismodernista kotitaloudesta, mutta Miettinen ei juuri suhteuta omaa tutkimustaan aiempaan tutkimukseen. Hän kertoo, ketkä ovat viime aikoina tutkineet naimattomia naisia tai naisia varhaismodernissa yhteiskunnassa, mutta aiemmat käsitykset naimattomista naisista ja perherakenteesta varhaismodernissa yhteiskunnassa jäävät vaille hahmoa. Kun aiempaa tutkimusta ei käytetä tutkimustehtävän määrittämiseen, ”ihanteista irrallaan” olevat naiset jäävät myös keskustelusta irralleen.

Työn vahvuus on lähdekriittisissä. Miettinen ruotii, miten hyvin viranomaisten laatimia 1600- ja 1700-luvun käräjäpöytäkirjoja ja verotuksellisia ja kirkollisia asiakirjoja voi käyttää lähteinä kotitalouksista ja perherakenteista. Hän selvittää niiden luotettavuutta perheiden ja kotitalouden kuvaajina sekä niiden syntyyn liittyviä virkamiesten taustaoletuksia. Toisaalta hän tutkii, millaisia olivat Hauhon ja Tuuloksen alueen perheet ja kotitaloudet ja mikä oli naimattomien naisten asema osana kotitaloutta ja miten se muuttui iän myötä. Naimattomien naisten asema kiinnostaa tutkijaa selvästi: edellä esitettyjen kysymysten lisäksi

si hän tarkastelee avioitumisen lykkääntymistä, aviotonta syntyvyyttä ja naimattomien naisten vaikutusmahdollisuutta itseään koskeissa asioissa. Tämä tuottaa työhön kaksisijakaisuutta, mutta keskeisin kaksisijakaisuus eli yhtäältä asiakirjat, toisaalta naiset perheissä on johdonmukaisesti sekä työn otsikossa että kysymyksenasettelussa.

Miettinen painottaa myös mikrohistoriaa, josta hän nostaa esiin Carlo Ginzburgin ja Alain Corbinin. Mikrohistoria keskittyy usein poikkeusyksilöihin, joiden avulla pyritään ymmärtämään ajan yhteiskuntaa ja sen ehtoja. Miettisen mukaan joidenkin tutkijoiden ”ainoa todellinen tapa” tutkia historian unohtamia ihmisiä on ”käsittää tutkimuksen kohdehenkilö eräänlaisena aukkona”. Tässä hän viittaa Corbinin tutkimukseen puukengäntekijästä, josta ainoa asiakirjamerkintä on nimi väestörekisterissä. Itse hän on poiminut 1600-luvun tuomiokirjoista aviottoman lapsen synnyttäneet naiset tutkimusaineistokseen, mikä viittaisi ginzburgilaiseen tutkimusotteeseen.

Koska Miettinen lähestyy perhehistoriaa naisten elämäntilanteiden kautta, hänen työtään on pakko pitää naishistoriallisena tutkimuksena, vaikka hän itse tähdentää perhehistoriaa. Naishistoriassa kehitetyt sukupuolen teoriat puuttuvat tutkimuskohteen käsitteellistämistä ja tulkinnasta. Kaipaen perusteluja, miksi minkäänlainen gender-teoria ei sovi työvälineeksi, vaikka naimattomat naiset on nostettu työn näkökulmaksi.

Historiantutkijat ovat joskus haulttomia kuvaamaan tutkimusmetodejaan. Miettinen toteaa väitöskirjansa olevan mikrohistoriallisia menetelmiä hyödyntävä tutkimus, jossa on vahvana osana genealoginen metodi. Toki genealoginen metodi on ymmärrettävä, mutta tutkimuksen metodeja saisi mielellään reflektoida tarkemmin. Mikä on esimerkiksi niiden suhde perhe-

historiassa yleisiin pitkäikäisyyseyhin? Myös sukujen ja perheiden sosiaalisen historian tutkimusta olisi ollut syytä selvittää suhteessa aiempaan tutkimukseen.

Tutkimuksen keskeinen – ja mitava – lähdeaineisto koostuu henkikirjoista, seurakunnallisesta väestökirjanpidosta ja tuomiokirjoista. Lisäksi on käytetty muutamia aikalauskuvia ja perinneaineistoja. Aineisto on tutkimustehtävän kannalta relevanttia. Väestölähteitä on tutkimustehtävän mukaisesti eritelty hyvin. On ansiokasta ja tutkimusaiheen näkökulmasta jopa välttämätöntä, että tutkimuksessa on käytetty konseptituomiokirjoja. Monet naisten kärjäkäynnit olivat ilmeisesti viranomaisten näkökulmasta niin vaatimattomia, että niitä ei sisällytetty puhtaaksi kirjoitetuihin tuomiokirjoihin.

Vaikka tutkimus on sujuvasti kirjoitettu, siinä on joitakin puutteita. Useissa taulukoissa ei mainita lähdeä eikä niihin viitata tekstissä. Työssä on luvattoman paljon viitteitä ”yleiseen ajatteluun”, ”vanhoihin käsityksiin” tai ”yksiviivaiseen ajatteluun”, jota ei perustella ainoallakaan viittauksella aiempaan keskusteluun. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta mistään ei käy ilmi, keitä tai mitä vastaan argumentoidaan. Samoin esimerkeillä argumentointi on monin paikoin ongelmallista. Esimerkien esittämisen sijaan niitä pitäisi analysoida ja tehdä tutkittavat ilmiöt siten ymmärrettäviksi. Tutkimusta kuljettavan metatekstin puute haittaa lukijaa, jolle aineiston sadat henkilöt eivät ole henkilökohtaisesti tuttuja. Myös loppuluvussa olisi kannattanut palata tarkemmin aiemman tutkimuksen kuvaan perheistä, naimattomista naisista ja kotitalouksista ja peilata omia tulkintoja niitä vasten. Työn ansiot olisivat näin tulleet kirkkaammin esiin.

Kauneusvirheistä huolimatta Miettisen väitöskirja tuottaa uutta tietoa sekä naisista että asiakirjois-

ta. Genealogisella otteella tutkija löytää monille yksinäisille naisille suvun ja perheen, joihin ei ole osattu kiinnittää huomiota. Yksinäinen piika voikin olla emännän tai isännän sisar. Asiakirjat voivat kuvata enemmän viranomaiskäsitteitä kuin kotitalouksia. Yksityiskohtainen paneutuminen hämäläiseen maaseutuun antaa ymmärrystä kotitalouteen liittyvistä taloudellisista, kulttuurisista, yhteiskunnallisista ja jopa poliittisista tekijöistä. Miettinen rakentaa kuvaa Hämeen maaseudun naisten elämäntilanteista 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun ja sekä täsmentää että täydentää kuvaa hämäläisistä kotitalouksista ja niiden kokoa säädelleistä tekijöistä. Hän tuntee aineistonsa läpikotaisin ja saattaa sen avulla perhehistorian kenttää uuteen liikkeeseen. Pitkittäinen aineisto ja syvä aineistosaaminen osoittavat vahvuutensa.

– PIIRJO MARKKOLA

Haudat lijoen törmässä

Titta Kallio-Seppä, Janne Ikäheimo & Kirsti Paavola (toim.): Iin Vanhan haminan kirkko ja hautausmaa. Arkeologisia tutkimuksia. Wasa Graphics 2011. 178 s.

Esihistoriallisiin hautoihin kohdistuvilla tarkoilla arkeologisilla tutkimuksilla on Suomessa yli satavuotiset perinteet – tarkoitan sanalla tarkka sitä, että työ tehdään hautojen yksityiskohtia myöten. Varmasti kuuluisin esimerkki on Perniön Yliskylän kalmistosta vuonna 1895 tehty tutkimus.

Historiallisen ajan hautojen tutkimuksen alku on paljon

myöhäisempi ja palautuu ainakin keskiajan ja uuden ajan alun osalta käytännössä toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Syynä tähän voi uskoa olleen ainakin sen, että historiallisen ajan kaivausten pääkiinnostus on ollut rakennus- ja rakennehistoriassa. Samoin hautojen esineiden ilmeinen väheneminen ja lopulta häviäminen esihistorian ja historiallisen ajan rajalla (mikä tietysti itsessään on antanut perustelun luoda rajan mainittujen jaksojen välille ollen siten ikään kuin itseään selittävä ilmiö) antoi syyn tutkimuksen vähenemiseen aikana, jolloin luonnontieteellisiä menetelmiä ei ollut tai niitä ei ainakaan tunnettu. Syitä yhdistävä piirre voi olla se, etteivät ennen 1980-lukua tutkimuksia tehneet arkeologian ammattilaiset, vaan esimerkiksi rakennustutkijat, arkkitehdit ja historianopettajat.

Viime vuosikymmenten aikana historiallisen ajan hautojen tarkkaan tutkimukseen on alettu kiinnittää ansaittua huomiota. Voi sanoa, että ollaan sellaisen ajan kynnyksellä, jolloin eri hautapaikkojen vertailevia tutkimuksia ja siten laajempia arvioita ja tulkintoja maan historiasta voidaan alkaa tehdä. Erinomaisia edellytyksiä tähän antaa seuraavassa arvioitava kirja. *Lin Vanhan haminan kirkko ja hautausmaa* on usean kirjoittajan artikkeleista muodostuva kokonaisuus, jossa tarkastellaan monipuolisesti paikan arkeologisia kaivauksia, havaintoja ja talteen otetun aineiston analyysia tulkintoineen. Johdannossa kirjan todetaan olevan ”lähinnä laajennettu kaivausraportti”, mutta toki se on enemmänkin, sillä tarkastelu ulotetaan huomattavan laajalle. Kaivauksen lähtökohta olivat kunnallistoiden aiheuttamat koekaivaukset, jotka laajenivat varsinaiseksi kenttäkaivaukseksi hyvinkin sofistikoituine menetelmineen. Kaikki tämä tehtiin kesällä 2009. On perusteltua nostaa hattua sille, että julkaisu on olemassa jo vuonna 2011.

Luvussa arkeologisten hautakäytävien historiasta käydään lyhyesti läpi monia kiinnostavia kohteita, mutta valitettavasti kovin vahvasti 2000-luvulla pysyen – nuoria sukupolvia tuntuu yhä vähemmän kiinnostavan asioiden syvät taustat. Tämän jälkeen siirrytään seudun historiallisten vaiheiden käsittelyyn ja otetaan hyvin huomioon Perämeren rannikon olennaiset piirteet. Olisi kuitenkin ollut hyvä, että niin sanotun Pähkinäsaaren rauhan rajalinjausta käsiteltäessä olisi otettu huomioon Gallénin ja Lindin varsin uskottava tulkinta, jossa nykyisen valtioraja-ajattelun tilalle on tuotu paremmin vanhempien aikojen olosuhteisiin soveltuva yhteismaatulkinta. Mutta onhan se niinkin kaukaa muinaisuuden ajalta kuin 1980-luvulta.

Siirryttäessä lin kirkkojen ja kirkkomaiden käsittelyyn toisaalta historiallisten, toisaalta arkeologisten lähteiden perusteella on syytä antaa tunnustus tekstin johdonmukaisuudelle ja antoisuudelle. Muutama huomio lienee silti paikallaan. Äskettäin edesmennyt Museoviraston tutkija Markku Torvonen pyrki johdonmukaisesti hahmottamaan pitäjän kirkkojen sijaintia eri aikoina, mikä olisi ansainnut maininnan. Toinen seikka on noin 30 vuoden kirkoton aika noin vuoden 1582 ja noin 1620 rakennetun kirkon välillä. Jouko Rahtola on sinänsä hyvin perustellusti tulkinnut asian siten, että tuolloin olisi käytössä ollut jokin tai jotkut lin taloista. Myös saarnahuone nousee mahdollisuutena esiin. Hyvinkin on voitu joutua tilanteeseen, jossa heti palon jälkeen varsinaisen kirkkorakennuksen puuttuessa olisi käytetty asuintiloja – ehkä kuitenkin mieluummin esimerkiksi pappilaa kuin talonpoikien koteja? – mutta kun uusi kirkkorakennus tehtiin, ei se ollut alueen seurakunta-aseman mukaisesti saarnahuone vaan kirkko. Tämä riippumatta siitä, kuinka vaatimaton se on ollut.

Kolmantena seikkana on ehkä hyvä pohtia terminologiaa. Kautta kirjan esiintyvät termit hautausmaa ja kirkkomaan (tai -tarha) rinnakkain ja tarkoittamassa samaa asiaa. Olisi perusteltua erotella nämä termit sisältönsä mukaan, jolloin kirkkomaan tai -tarha tarkoittaisi aidalla erotettua ja kirkkorakennusta ympäröivää pyhää aluetta, muiden tehtävien ohessa oli hautapaikka. Hautausmaa taas on kirkkorakennuksen ja kirkkomaan ulkopuolelle kaavoitettu nimenomaan hautauksia varten muodostettu alue (ks. kirja *Levähdyspaikka: Vantaan seurakuntien hautausmaat keskialjalta nykypäivään*, 2004). Näiden syntyä palautuu pääosin 1700-luvulle, siis aikaan, jolloin kirkkojen lattian alle hautaamisesta luovuttiin, kirkkomaat saivat ottaa vastaan vainajien tulvan ja muuttuivat liian ahtaiksi. Vanhemmista kirkkomaiden ulkopuolelle tehdyistä epävirallisista hautapaikoista, joita on äskettäin löydetty Espoosta, voisi käyttää termiä kyläkalmisto.

Kirjassa otetaan kiitettävästi esille myös se, miten lin Vanhan haminan nykyiset asukkaat suhtautuvat perimätietona ja myös löytöinä havaittuun kirkkomahaan. Tällaisen tietojen keräämisen ja kirjaamisen tulisi olla yksi tulevan tutkimuksen linjoista ja rutiineista. Tätä työtä voisi tehdä hiukan toisesta näkökulmasta myös silloin, kun tutkitaan kohdetta, josta paikkakunnalla ei ennen kaivausta ole ollut mitään tietoa.

Luvussa vainajien hautausmaista esitellään luututkimukseen ja luiden lukumäärään perustuen antoisia tuloksia sukupuoli- ja ikäjakaumasta eri kohteissa, mikä antaa mahdollisuuksia arvioida menneisyyttä ajalta, jolta kirjallisia lähteitä ei ole. Eroja eri hautapaikkojen välillä voidaan taas havaita siinä, käytettiinkö arkkuja vai ei. Minulle oli yllätys se, että lin kaivauksen vainajat oli haudattu arkuissa. Omien kokemusteni perusteella

arkkuhautaus on voittopuolisesti uuden ajan alkupuolella alkanut tapa, mikä selvästi näkyy esimerkiksi Rengon kirkon haudoissa. Toinen mielenkiintoinen seikka on, tarkasteltaessa harvoja, lähinnä 1980-luvulta lähtien tarkasti tutkittuja hautakokonaisuuksia, että rahoja on pantu vainajan mukaan satunnaisesti. Iistä niitä löytyi kahdesta haudasta, kun taas mainitussa Rengon kokonaisuudessa ei yhtään.

Kasvi-, hyönteis- ja eläinluujääntien tutkimus saa korkean arvosanan, samalla kun ihmisen luiden tarkastelu eri sairaus- ja muiden muutosilmiöiden analyysiin ansaitsee kiitettävän. Erityisen kiinnostava kulttuurilottuvuus on erään vainajan joidenkin hampaiden kulumisen siten, että kysymyksessä saattaa olla todistus varhaisesta piipunpoltosta. Kirjan loppupuolella käsitellään eräänlaisena case studyna haudan numero 36 naisvainajaa. Se lienee otettu mukaan osittain siksi, että vainajan mukaan hauta-antimeksi oli sijoitettu riipusristi. Toki on muitakin perusteltuja syitä, mutta risti laajentaa näköalaa maantieteellisesti todella merkittävästi. Kysymys on selvästikin bysanttilaiseen tai ortodoksiseen piiriin kuuluvasta esineestä, joka antaa mahdollisuuksia pohtia kulttuurisia yhteyksiä.

Iin vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa on kirja, jota historioitsijoiden soisi lukevan. Tietojen ja tulkintojen ohella se lisäisi ymmärrystä siitä, kuinka komplisoitua ja syvällistä arkeologista, luonnon-tieteellistä ja muuta asiantunte- musta vaativaa työtä on tehtävä tiedon likistämiseksi maasta kaive- tusta aineistosta.

– MARKUS HIEKKANEN

Oulun varhais- modernin kaupunkitilan rakentuminen

Titta Kallio-Seppä: Kosteutta, puuta ja vallankäyttöä. Arkeologinen näkökulma Oulun kaupungin julkisen tilan kehittymiseen 1600-luvulta 1820-luvulle. Studia Archaeologica Septentrionalia 6. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 2013. 209 s.

Titta Kallio-Sepän arkeologian alaa edustava väitöskirja käsittelee Oulun kaupunkitilan kehittymistä kaupungin perustamisvaiheesta vuoden 1822 kaupunkipaloon ja sitä seuranneeseen uuteen asemakaavaan. Erityistä huomiota kiinnitetään siihen, mitkä niin ihmisen kuin luonnon aiheuttamat seikat ohjasivat julkisen tilan muodostumista, muutoksia ja sen kokemista.

Tutkimuksen lähteitä ovat Oulussa tehdyt kaupunkiarkeologiset kaivaukset sekä Oulua koskeva kirjallinen lähdeaineisto, josta tietysti kartat ja erilaiset kaupunkitilan kuvaukset ovat erityisen tärkeitä. Kallio-Seppä ansaitseekin kiitosta siitä, että hän on arkeologina käyttänyt myös kirjallisia asiakirjalähteitä päästäkseen perille niiden tarkoista sanamuodoista. Lähde-pohjaa ja analyysiä täydentää vuoropuhelu yhteisön sosiaalisen muistin, perimätiedon, kanssa.

Kallio-Seppä osoittaa, miten kaupunkiyhteisö sopeutti toimintansa maannousun aiheuttamiin seuraamuksiin. Yhteisön ulkopuolelta tuotu regulointi eli kaupunkirakenteen säännönmukaistaminen aikakauden ihanteita vastaavaksi vaikutti Oulussakin 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, mutta suunnitelmat joutuivat joutumaan kaupunkitilan käyttötarkoi-

tusten mukaan ennen muuta ve- sistöjen äärellä. Reguloinnin tavoin vuoden 1824 asemakaava edusti ensi sijassa ylhäältä ja ulkoa määriteltyjä ihanteita ja tavoitteita. Myös kaupunkia ympäröivä tulliaita oli enemmän esivallan kuin yhteisön toivoma elementti, ja siihen suhtauduttiinkin useimmiten keinotekoisena mutta myös ylitettävissä olevana rajana. Väitöskirja käsittelee siten rakennetun ympäristön kehittymisen ohella kaupunkiyhteisön toimintaa, kuten vastustusta ja vastarintaa, jota kaupunkilaiset esittivät ja harjoittivat esivallan toimenpiteitä ja suunnitelmia kohtaan. Kysymykset ovat tärkeitä myös historian tutkimuksen kentällä.

Kallio-Seppä käy lisäksi lävitse fyysisen ympäristön tuottamia haasteita, joiden kanssa yhteisö joutui kamppailemaan: näitä olivat maaperän kosteus ja tulvat, joita varten tarvittiin viemäreitä, suojarakenteita ja kaduille puupäällysteitä. Kosteikat tuottivat myös hajuhaaittoja. Näitä piirteitä tarkastellessaan Kallio-Seppä kykenee korjaamaan yhteisön sosiaalisen muistin ja jopa kartografisten lähteiden virheitä ja todellisuudesta poikkeavia esitystapoja sekä aiemman tutkimuksen tulkintoja kosteikkojen tosiasiallisista haitoista ja niiden kuivattamisen ajankohdistakin. Tutkimus sivuaa lyhykäisesti myös menneen Oulun äänimaisemia.

Kallio-Sepän arkeologian oppialaa edustava tutkimus valottaa monipuolisella ja korkeatasoisella tavalla varhaismodernin kaupunkiyhteisön arjen rakenteita ja historiaa sekä niitä koskevia tutkimusmenetelmiä. Tutkimusta havainnollistaa runsas kuvitus valokuvineen ja karttoineen.

– MARKO LAMBERG

Ruotsin aika Suomessa, Suomen aika Ruotsissa

Nils Erik Villstrand: Valtakunnan hajoaminen 1560–1812. Suom. Jussi T. Lappalainen ja Hannes Virrankoski. Suomen ruotsalainen historia 2. Svenska litteratursällskapet i Finland 2012. 424 s.

Nils Erik Villstrandin kirja on Suomen historiaa Ruotsin ja ruotsalaisuuden näkökulmasta käsittelevän teosarjan toinen osa. Sarjan takana on Åbo Akademiassa toiminut tutkimusprojekti, ”Svenskt i Finland – en lång historia”. Osa alkaa vuodesta 1560, jolloin vanha Kustaa Eerikinpoika kuoli ja valtaistuimelle nousi tämän Eerik-poika ensimmäisestä avioliitosta. Villstrand ei puutu Eerikin persoonaan, vaan ehkä merkittävimpään seikkaan tämän lyhyeksi jääneessä hallitusajassa: tuolloin käynnistyi Ruotsin nousu Itämeren piirin valtakelijäksi. Villstrand ei luettele prosessiin kuuluneita loputtomia sotia ja rauhoja, vaan esittää suurvalta-ajan elinkaaren, vuodesta 1561 vuoteen 1721, kahden suomalaisen aatelismiehen avulla. Ratkaisu on onnistunut. Keskeiset sisä- ja ulkopoliittiset tapahtumat tai ylätasoinen poliittiset toimijat eivät muutenkaan ole tarkastelun keskiössä, vaan ne tuodaan tarpeellista osiltaan esille vain silloin, kun ne olennaisesti liittyvät Villstrandin valitsemiin tarkastelukulmiin.

Teoksessa on yhdeksän päälukua, joissa käsitellään Suomen asemaa Ruotsin yhteydessä, yhteiskunnan eliittiä ja sen ominaispiirteitä Suomessa, kielioloja, ruotsalaisen esivallan ja alamaisten kohtaamista Suomessa, luterilaisen kirkon asemaa ja tehtäviä,

Suomen merkitystä Ruotsille yhteisen ajanjakson lopulla sekä lopuksi valtakunnan hajoamista ja sen aiheuttamia reaktioita. Päälukujen yhteyteen Villstrand on liittänyt tietolaatikoita kiinnostavista teemoista, kuten Suomen vaakunan kehityksestä, hurri-sanana vaiheista ja Per Brahen nostamisesta kansalliseksi suurmieheksi Suomessa.

Villstrand ampuu upoksiin vanhemman tutkimuksen hellimän ajatuksen suomalaisten valtiollisesta erityisasemasta Ruotsin valtakunnan yhteydessä. Suomi oli osa Ruotsin valtakuntaa (*riksdelen*), ja Ruotsi oli monikansainen konglomeraattivaltio, niin kuin muutkin varhaisen uuden ajan eurooppalaiset valtiot. Suomella ja suomalaisilla ei ollut mitään ”Ruotsi-Suomen” kaltaista valtioliittoa Ruotsin yhteydessä. Sellaisilla ajatuksilla oli tilauksensa vuoden 1917 jälkeen, kun vastaisenäistynyt maa haki itselleen historiallista perspektiiviä.

Aikalaiset mielsivät valtakunnan käsittävän kaksi kansakuntaa (*nation*), ruotsalaiset ja suomalaiset, jotka muodostivat poliittisen kokonaisuuden, Ruotsin valtakunnan. Hallitsijaan alamaisia liittivät määrätty oikeudet ja velvollisuudet sekä kiintymys. Monikansaisuutta, -kielisyyttä ja -kulttuurisuutta ei yleensä nähty ongelmana. Identiteettejä näyttäisi olleen monta kerrosta: aikalaiset katsoivat olevansa jonkin kylän tai kaupunginosan, pitäjän tai kaupungin, maakunnan tai läänin tai suomalaisen tai ruotsalaisen kansakunnan asukkaita, mutta viime kädessä he olivat Ruotsin valtakunnan ja sen hallitsijan alamaisia. Hallinnollisten eroavuuksien kuromiseksi umpeen Suomeen lähetettiin aika ajoin kenraalikuvernöörejä, sotaväen ylipäälliköitä ja piispoja.

Keskeinen käsite teoksessa on Suomen suuriruhtinaskunta. Tavallisesti se mielletään kuuluvaksi vain Suomen autonomian aikaan, mutta itse asiassa se syntyi jo 1580-luvulla. Juhana III otti titulaturoinsa

suuriruhtinaan arvon luodakseen itsestään ja valtakunnastaan entistä mahtavamman vaikutelman muiden eurooppalaisten valtakuntien, varsinkin Puola-Liettuan, rinnalla. Titulatuuriissa Suomen suuriruhtinaan arvo oli toisena Svean, Götan ja Vendin kuninkuuden jälkeen. Ulkopoliittikan hoidolla oli 1580-luvulla entistä korostuneempi merkitys, kun pitkä sotajakso Ruotsin ja Venäjän kesken koettiin saada päätökseen. Sen vuoksi tittelillä oli merkitystä. Uudenkaupungin rauhan jälkeen Suomen suuriruhtinaan arvo jätettiin titulatuurista pois, koska hävityn sodan takia Ruotsi halusi korostaa valtakuntansa yhteyttä, eikä halunnut enää elämöidä arvolla suurvallaksi kohonneen Venäjän suuntaan. Kuvaavaa onkin, että kun Suomen sodan alla Kustaa IV Aadolf otti Suomen suuriruhtinaan arvon uudelleen käyttöön, se heti herätti Venäjässä ärtymystä.

Villstrand on laatinut luterilaisen kirkon ja kansan kohtaamisesta kokonaisen luvun. Papit olivatkin keskeisessä asemassa poliittisen kulttuurin paikallisina toimijoina valtion ja alamaisien välissä. Paikallinen kirkko oli ensisijaisen tärkeä valtiollisen tiedon ja propagandan levittäjänä. Pappi vannoi virkavalassaan kuuliaisuutta niin kirkkoa kuin valtiovaltaa kohtaan, ja tehtävänsä ulottui seurakuntalaisten sielunhoidosta lukuisiin maallisiin tehtäviin. Monet niistä ovat ennestään tuttuja, mutta harvoin kootusti esitettyjä.

Luomallaan käsitteellä ”Suomen aika” Ruotsin historiassa Villstrand kuvaa ajanjaksoa 1721–1809, jolloin Ruotsi oli jo menettänyt suurvalta-asemansa. Ruotsilla oli enää lähinnä vain Suomi, josta tuli aiempaa tärkeämpi osa valtakuntaa. Suomi ja sen väestö saivat nauttia korkeasuhdanteesta. Akaateemisissa piireissä, varsinkin Turussa, suomen kielen, historian ja maantieteen tuntemus kukoisti. Suomalaista valtakunnanosa

toitettiin aiempaa enemmän ja laajemmin taloudellisten kysymysten vuoksi, mutta ennen kaikkea sotilaallisessa mielessä. Valtakunnan osaa linnoitettiin ja Itä-Suomeen luotiin kevyet joukot ja upseerikoulutus. Vuonna 1788 Kustaa III oli valmis ottamaan takaisin kaiken, mikä Suomesta oli menetetty Venäjälle – olkoonkin, että Norjan valtaus oli kuninkaan suunnitelmassa päällimmäisenä. Suomen huomioon ottamiseen olikin syytä. Edellisten ja pahasti tappioon päättäneiden sotien vuoksi suomalaisissa eli turvattomuuden ja heitteillejätön tunne, jota he käyttivät myös taitavasti hyväkseen hankkiessaan emämaalta itselleen etuja.

Hallinnon kielenä Suomessa oli ruotsi, mutta silti kaksikielisyyden tarvetta oli käytännössä suurella osalla hallinnon ja kirkon viranomaisista. Kieltä vaihdettiin tilanteen ja kommunikointikumppaneiden mukaan. Suomessa käytetty ruotsi oli paikallinen valtakunnan-kieli, johon valtakunnan eri kolkista kotoisin olleet antoivat oman sävynsä. Ruotsin kieli vaikutti orastavaan suomalaiseen laki- ja virkakielen termistöön, ja laajemmaltiikin, mikä on hyvä muistaa nyt, kun puhutaan ”pakkoruotsista” ja vaaditaan sen poistamista. Kruununperillisille opetettiin suomen kielen alkeita, jotta nämä osaisivat sanoa muutaman sanan, kuten kiitoksen. Suomessa ruotsin- ja suomenkielisten kesken ei ollut eristäytymistä tai kielellistä muuria. Päinvastoin, kahden kielen vaikutusalueella oli koko joukko ihmisiä, jotka ymmärsivät myös toista kieltä ja osasivat ilmaista sillä asiansa jollakin tavalla. Kyse oli kielellisestä kosketusvyöhykkeestä. Villstrand toteaa, että tiukka kieliraja syntyi vain siellä, missä luonnonmaantieteellinen seikka, kuten erämaa, erotti ruotsin- ja suomenkielisiä toisistaan eikä kontakteja syntynyt. Sen sijaan ruotsinkielisten omassa keskuudessa oli epävirallinen jakolinja

valtakunnan länsi- ja itäosan kesken. Ruotsissa pilailtiin niiden ruotsinkielisten kustannuksella, jotka puhuivat kieltään suomalaisittain murtaen. Sen sai kokea Georg Magnus Sprengtporten, jota nimeltiin kadettikoulussa ”suomalais-tolloksi” (*finntamp*).

Viimeisenä käsittelylukuna on Ruotsin valtakunnan hajoaminen ja sen aiheuttamat reaktiot valtakunnan länsiosassa ja Suomessa. Itselleni tuli uutena tietona, että keskeiset sotapäälliköt Adlercreutz, Sandels ja von Döbeln pohivat vakavasti vaihtoehtoa jäädä Suomeen.

Teoksen ajallinen päätepiste on vuosi 1812, joka monesti on jäänyt vuoden 1809 ja Porvoon maapäivien ja Haminan rauhan varjoon. Mainittuna vuonna ”Vanha Suomi” palautui muun Suomen yhteyteen, Helsinki korotettiin Suomen pääkaupungiksi ja Venäjän keisari Aleksanteri I ja Ruotsin kruununperillinen Karl Johan tapasivat toisensa Turussa.

Kaikkiaan Villstrandin *Valtakunnanosa* on huolellinen ja tyylikäs historiateos joka rakentuu mielenkiintoisista näkökulmista uuteen ja vanhaan historian tutkimukseen sekä naapuritieteisiin (kansatiede, kielitiede, taiteentutkimus). Käännös ruotsista suomeen on sujuvaa ja asiantuntevaa – kiitos kahden kääntäjän sekä käännöksen tarkistajan, jotka kaikki ovat historian ammattilaisia. Taulukoiden otsikointi olisi ollut toivottavaa. Esimerkiksi sivun 110 taulukko ei äkiseltään avaudu. Sivun 128 lopussa teksti on epähuomiossa jakautunut eri kappaleisiin. Villstrandin teosta voi varauksetta suositella Ruotsin aikaa koskeviin yliopistollisiin opintovaatimuksiin perinteisten tenttikirjojen rinnalle.

– JUKKA KOKKONEN

Suurvallan historia

Nils-Erik Villstrand: Sveriges Historia 1600–1721. Norstedts 2011. 592 sivua.

Nils-Erik Villstrand on kirjoittanut Norstedtin Ruotsin historiasarjan 1600-lukua koskevan osan. Sarjan tarkoitus kokonaisuudessaan on päivittää Ruotsin historian yleisesitykset ja niiden myötä historian yleiskäsitys 60 viime vuoden tutkimuksen saavutusten mukaiseksi. Kyseessä on laajalle lukijakunnalle tarkoitettu nykytiedettä popularisoiva teossarja, jonka kunnianhimo on pikemminkin synteisin luomisessa kuin uuden yksityiskohtaisen tiedon tuottamisessa.

Tehtävä on laaja ja sen haastavuutta lisää se, että niin 1600-luvun kuin muiden aikakausien historian kirjoituksen trendeissä on 60 vuoden aikana ehtinyt tapahtua muutamakin käänne. Kaikkia ei voi mahduttaa kirjaan, jossa viititä neljännesvuosisataa kohti on vain kuutisensataa sivua. Villstrand on ottanut tehtäväkseen luoda yleisesityksen tämän hetken tutkimuksen pohjalta, ja suurimmalta osalta hän levittää valmiin lopputuleman, historiakertomuksen, lukijan eteen. Kertomus on sujuva, helppolukuinen ja kauno- kirjallinen. Villstrand käyttää runsaasti kuvakieltä ja vertauksia, jotka helpottavat myös lukijan työtä yleiskuvan luomisessa ja asioiden merkityksen ymmärtämisessä, vaikka teksti ei aina pysy tieteellisen täsmällisenä.

Ruotsin historia ei silti jää silopintaiseksi tarinaksi tai esitystaitteeksi. Henkilökohtaisesti pidän miellyttävänä sitä, että Villstrand valikoiduissa kohdissa rikkoo valmiin kertomuksensa esittämällä eriäviä mielipiteitä ja panemalla erilaiset tutkimusnäkökulmat keskustelemaan. Pidän tätä myös his-

torian popularisoinnille ylipäänsä tärkeänä ilmiönä: kuten Villstrand esipuheessaan toteaa, lopputuloksen ymmärtämisen kannalta on tärkeää tietää, miten siihen on päästy. Sitä paitsi, kuten Villstrand esittää, valistuneet lukijat saattavat olla kiinnostuneita siitä, miten historiantutkijat työtään tekevät. Lisäksi, vaikka sitä Villstrand ei kirjoita auki, vaihtoehtojen pohdinta paljastaa myös tieteen perusolemuksen eli sen, että edes synteisin tekijä ei välttämättä ole ainoa oikeassa olija.

Vaihtoehtoista keskustelua kohtia ei toki ole kirjassa liian tiheässä, eikä niitäkään aina ole yksityiskohdilla rasitettu. Monet niistä, kuten keskustelu Ruotsin suurvaltapolitiikan taustoista (s. 143–145), on tiivistetty ”vanhemman” (suurvaltapolitiikka turvallisuuspoliittisena ajatteluna) ja ”uudemman” (suurvaltapolitiikka taloudellisena ajatteluna ja merenkulun suojeluna) suuntauksen väliseksi keskusteluksi, johon voidaan vielä lisätä ”kolmas tulkintamalli” (suurvaltapolitiikan taustan tapauksessa tämä on valtionkehitystä painottava näkemys, jossa sodankäynti nähdään osana syntyvän valtion sisäistä logiikkaa ja itsensä perustelua). Villstrandin tiivistykset ovat, kuten yllä esimerkkinä kuvatussa tapauksessakin, elegantteja ja lukijalle hyödyllisiä: ne luovat nopean silmäyksen ja puristavat monimutkaisista keskusteluista ytimen nopeasti omaksuttavaksi jyväksi. Toisaalta sen enempää ”uutta” kuin ”vanhaakaan” ei määritellä tarkemmin esimerkiksi tutkijoiden, tutkimusryhmien tai teosten tarkkuudella. Onko viisaan tutkijan armollisuutta edeltäjään kohtaan, että hän ei tässä kuten usein muuallakaan eritele tai nimeä ”vanhaan” tutkimussuuntaukseen kuuluvia tutkijoita, vai onko kyseessä olettamus, että lukijalle riittää tämä tieto – että historiankirjoituksen trendeistä kiinnostuneet

tietävät, kenestä puhutaan ja muiden ei tarvitse?

Kirjasta ylivoimaisesti suurimman osan – tekstisivuista lähes puolet – saa suurvalta: sotilasvaltio, sodankäynti, suurvallan synty ja ylläpito. Tätä voidaan pitää luontevana suurvaltakautta käsittelevälle kirjalle. Ruotsissa keskustellaan siitä, onko 1600-luvun nimitäminen suurvaltakaudeksi kansallisen paradigman historiankirjoitusta – kuinka suuri suurvalta Ruotsi eurooppalaisessa mittakaavassa oikeastaan oli, voidaanko puhua suurvaltapolitiikasta ja leimasiko suurvalta tai edes sotilasvaltio tai valtionmuodostuksen aggressiivinen propaganda yhteiskuntaa läpeensä niin paljon kuin on oletettu, ja lopulta, onko nykystä historiankirjoitus kenties osittain langennut paitsi 1800-luvun nationalismin myös 1600-luvun suurvaltapropagandan luomaan harhaan. Villstrand esittelee tätä keskustelua ja suurvaltakäsitteilyä merkitystä ruotsalaiselle identiteetille sekä historiakuvalle Ruotsissa ja Ruotsin ulkopuolella kirjan ensimmäisillä 60 sivulla. Kirjan perusteella on kuitenkin selvä, että keskustelu ei ainakaan vielä ole tuottanut sellaista yleiskuvausta, jossa suurvalta ei näistä varauksista huolimatta näyttäytyisi ylivoimaisena aikakauden leimaajana. Kun kirjaa lukee, huomaa myös, että Villstrandin viljelemät tutkimuksellisten keskustelujen kuvaukset osuvat useammin juuri suurvaltakeskusteluun kuin muille historian alueille.

Muut osat käsittelevät suhteellisen tasaisesti historian perinteisiä osa-alueita: hallintoa ja valtasuhteita, uskontoa tai ideologiaa, taloutta ja ”mentaalista maailmaa”. Hallintohistorian ja taloushistorian osuudet ovat näistä parhaita. Hallintohistorian osuudessa on ansiokkaasti eroteltu ja selitetty tutkimussuuntauksia ja modernin tutkimuksen mielenkiinnonkohteita, kuten Suomessakin käytetty keskustelua kontrolliyhteiskunnan ja neu-

votteluyhteiskunnan sekä pakon ja protestin tai viime aikoina suosittuun hiljaisen vastarinnan suhteista (s. 281–289) tai verkostojen merkityksestä vallankäytössä (s. 289 ff.). Sen sijaan oikeudenkäytön historian esitys ei lähde samalla tavalla keskusteluun tutkimuksesta, vaan tyytyy selittämään valikoituja perussasioita lukijalle. Samaa on todettava uskon ja ideologian esityksestä, joka lukukokemuksena kuitenkin palkitsee käyttämillään vertauskuvilla ja tyylittelevän tyyppitelevällä kielellä.

Talousosa on esitys talouden elämälle ja arjelle luomista edellytyksistä. Osa väistelee lukuja ja tilastoja – siitä huolimatta, että lukuja humanistillekin tarpeeksi konkreettisine suuruusluokkina on ripoteltu tekstiin: yhdeksän kymmenestä ruotsalaisesta (s. 375) eli talonpoikaistalouksissa, viidennes hakatusta puusta käytettiin metallintuotantoon ja tervanpolttoon (s. 418), kun nykyään teollisuus (Motivan ja tilastokeskuksen tietojen mukaan) kuluttaa energiasta Suomessa puolet ja yhdessä liikenteen kanssa sen energiankulutus lähentyi kahta kolmasosaa. Talouden ymmärtäminen edellytysinä ja mahdollisuuksina pikemmin kuin tuotteina ja tuloksina tarjoaa teoksen hauskimpia lukukokemuksia. Tämä on myös kirjan osuuksista se, jossa yksittäiset uusimmat sukupolven tutkijat useimmin tulevat mainituiksi.

Ruotsin historian tutkimus on tavannut pysyä Pohjanlahden ja Tornionjoen länsipuolella myös käsitellessään niitä aikoja, jolloin valtakunnan raja ei vielä kulkenut noilla kohdilla. Villstrand yhdistää Ruotsin historiaan lahden itäpuolen tapahtumat ja tutkimuksen. Suomalaisen historian tutkimuksen kannalta onkin ilahduttavaa, että tulokset tulevat nyt kielimuurin toisellakin puolella tietoon. Toisaalta on todettava, että sekä meillä että Ruotsissa julkilausumaton tapa etsiä kirjallisuutta nimenomaan koti-

maasta ja Ruotsista näkyy tämänkin kirjan kirjallisuusluettelossa, vaikka kasvava määrä Ruotsia ja Suomea koskevaa tutkimusta julkaistaan nykyään ulkomaisilla kustantajilla ja kansainvälisissä joulleissa.

Kirjan ulkoasuun on satsattu huomattavasti, ja se on kauttaaltaan värikuvitettu. Kuvat ovat sekoitus atmosfääriä luovasta ja mielikuvia selventävästä aikaalaiteesta ja moderneista maisema- tai rakennuskuvista, joskus myös rekonstruktioista. Karttoja lukuun ottamatta kuvat eivät varsinaisesti liity argumentaatioon tai edes tue sitä, mutta ne elävöittävät lukukokemusta. Kirjaan koottujen, Villstrandin perustekstiä täydentävien, asiantuntijoiden laatimien erikoisartikkelien erottaminen leipätekstistä painamalla ne eriväriselle paperille ja erilaisella palstoituksella on onnistunut ratkaisu, sillä vaikka sivujen väriero on vähäinen, palstoitus elävöittää ulkoasua. Loppuun koottu indeksi on vaikuttava, vaikka kuten aina, sen kokoaminen heijastelee kokoojan mielikuvitusta. Voisi esimerkiksi kysyä, miksi ”hinduismi” on päätenyt indeksiin, mutta ”pyhimykset” eivät. Epäilen, että jälkimmäisiä esiintyi aikalaiskeskusteluissa useammin.

Kokonaisuutena kirja on tärkeä askel tutkimuksen lähtöasetelmien päivittämisessä. Edellisistä laajaa synteisiä luovista yrityksistä sekä Suomen että Ruotsin puolella on vierähtänyt aikaa. Teos on onnistunut tehtävässään ja tarjoaa hyvän lukukokemuksen.

– RAISA MARIA TOIVO

Ymmärtävä tulkinta J. V. Snellmanista

Heli Rantala: Sivistyksestä sivilisaatioon. Kulttuurikäsitys J. V. Snellmanin historiallisessa ajattelussa. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, osa 362. Turun yliopisto 2013. 266 s.

Heli Rantalan tutkimuskohteena on J. V. Snellmanin (1806–1881) historianteoreettisessa ja laajemmin historiallisessa ajattelussa ilmenevä kulttuurikäsitys. Lähtökohtana on sivistyksen käsite (*bildning*, *Bildung*), jonka rinnalle, osin päällekkäisinä käsitteinä, nousevat kulttuuri (*kultur*), henki (*anda*) ja sivilisaatio (*civilisation*). Samalla kun Rantala tutkii, miten Snellman käsitteitä käytti ja minkälaisiin merkitysyhteyksiin ne asettuivat, hän hahmottaa niiden ympärille rakentuneita keskusteluyhteyksiä.

Rakenteellisesti tutkimus jakautuu kolmeen temaattiseen kokonaisuuteen. Ensimmäinen koskee mainittujen käsitteiden merkityksiä suhteessa Snellmanin teoreettisfilosofisiin näkemyksiin. Toisena teemana on kansallisuus sekä sen määrittely suhteessa sivistykseen ja historiallisuuteen. Viimeisenä teemana ovat Snellmanin analyysit historiankirjoituksesta, joka 1800-luvun kuluessa – osana Snellmanin ilmentämää uutta historiakäsitystä – alkoi tieteellistyä ja ammatillistua.

Vaikka Rantala liikkuu maastossa, joka kuuluu Suomen 1800-luvun aatehistorian kartoitettuihin alueisiin, hän avaa aihepiiriin uuden näkökulman ottamalla menetelmäkseen käsitehistoriallisen analyysin. Teoreettisesti tutkimus liittyy myös hermeneuttiseen tekstintulkintaan.

Keskeisenä lähdeaineistona on Snellmanin tuotannon tieteelliskriittinen editio *Samlade arbeten*,

jonka lisäksi yhteyksiä hahmotetaan filosofian klassikoiden sekä A. I. Arwidssonin ja J. J. Tengströmin tapaisten toimijoiden tekstien kautta. Myös tutkimuskirjallisuudessa filosofia hallitsee.

Kun tavoitteena on kuitenkin ollut Snellmanin kontekstointi uudella tavalla (s. 26), ja Rantala pitää filosofisen kontekstin, etenkin hegeliläisyyden korostunutta asemaa ongelmana, sillä se peittää alleen muita merkittäviä konteksteja (s. 10), hän olisi voinut irtaantua hieman rohkeammin filosofiasta jo käyttämänsä kirjallisuuden tasolla.

Etengin kysymys 1700–1800-luvun vaihteesta syntyneestä uudesta historiakulttuurista sekä lineaarisesta aika- ja historiakäsityksestä – 1800-luvusta ”suurena Historian vuosisatana” – jää vaille analyysiä. Tätä Snellmanin historialliselle ajattelulle olennaista kontekstia hahmotetaan nyt erittäin lyhyesti vain Reinhart Koselleckiin viitaten (s. 35–36).

Rantala analysoi vakuuttavasti Snellmanille keskeisiä sivistyksen, kulttuurin, hengen ja sivilisaation käsitteitä sekä niiden välisiä suhteita. Hän osoittaa, ettei Snellman noudattanut opettajansa Tengströmin tai yleisemmin saksalaisen tradition vastakkainasettelua ”syvällisen kulttuurin” ja ”pinnallisen sivilisaation” välillä, vaan kiinnittyi ranskalaiseen valistukseen vahvemmin kuin on esitetty.

Kyky tulkita ja syntetisoida Snellmanin ajattelua on Rantalan ymmärtävän lukutavan vahvuus, mutta samalla hän omaksuu paikoin liiankin kriittikittömästi Snellmanin käsitteet ilman, että ottaisi niihin reflektivoivaa etäisyyttä tai avaisi niitä snellmanilaisen viitekehäyksen ulkopuolelta tulevilla käsitteellisillä työkaluilla. Tutkijan ja tutkimuskohteen käsitteiden sulautuminen näkyy muun muassa ”kulttuurikäsitteen” määrittelyssä (s. 14) sekä tradition käsitteen (s. 90–93) ja kansakunnan ja sen

”tietämisen ja tavan” (s. 126–129) analyysin yhteydessä, sillä niiden merkityssuhteita pohditaan tiukasti Snellmanin ajattelutavan sisällä pitahtyten.

Keskeisimpänä ongelmana pidän sitä, että Rantala on rajannut aikakauden yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittyvät sosiaaliset ja poliittiset kysymykset työnsä ulkopuolelle, vaikka toteaaakin kysymysten Snellmanin kulttuurikäsitteistä ja historiallisesta toimijuudesta olleen mitä suurimmassa määrin myös poliittisia (s. 140).

Samalla hän on rajannut yhden Snellmanin avainkäsitteille keskeisen merkitysyhteyden ja kontekstin lähes täysin analyysinsä ulkopuolelle. Vaikka poliittisuus välähää esiin esimerkiksi pohdittaessa sitä, missä määrin Snellmanin myönteinen tulkinta sivilisaatiosta oli yhteydessä porvarillisen keskiluokan valtapyrkimyksiin (s. 183), aihe olisi ehdottomasti vaatinut syvällisempää käsittelyä.

Paikoin poliittisen ulottuvuuden ohittaminen johtaa jopa virhetulkintoihin, kuten väitteeseen siitä, että suomalainen kansallisuusajattelu olisi ollut ”varsin pitkään sokea luokkakysymykselle” (s. 152). Olihan Snellman hyvin tietoinen sosialismin noususta Euroopassa, ja hänen kansallisuusajatteluaan voi osaltaan pitää vastauksena modernin kapitalismin ja luokkakayhteiskunnan ongelmiin.

Vastapainoksi on korostettava, että tutkimuksen päätösluku ”Historian loputon virta – ja miten seurata sen liikettä” on erittäin ansioikas. Kun Snellman ei itse ollut historioitsija, hänen panoksensa modernin historiankirjoituksen kritikkona ja teoreetikkona on jäänyt liian vähälle huomiolle. Samalla saksalaisen tradition rinnalle ja ylikin nousee jälleen ranskalaisen historiankirjoituksen ja laajemmin ranskalaisen ajattelun merkitys Suomessa – olkoon, että metodologisen nationalismin kritiikissä kansallisten traditioiden selkeät ra-

jat on kyseenalaistettu, ja niiden sijasta on korostettu kulttuurisia siirtymiä, ristymiä ja ylijäisiä prosesseja.

Kokonaisuutena Rantala esittää Snellmanin historiallisessa ajattelussa esiintyvistä kulttuurikäsitteistä itsenäisen tulkinnan. Tutkimus on rakenteeltaan johdonmukainen, argumentaatioltaan selkeä ja kieliasultaan viimeistelty, suoraan elegantti. Tämä on sitäkin huomionarvoisempaa, kun pidetään mielessä, että Snellmanin ilmaisutapa etenkin filosofisessa tuotannossa on paikoin varsin vaikeaselkoista. Kyseessä on omaperäinen ja korkeatasoinen tutkimus, vaikka paikoin jäinkin kaipaamaan kriittisempää lukutapaa ja laajempaa kontekstointia, joka olisi terävöittänyt analyysiä ja vienyt Rantalan tulkitsijana kauemmas Snellmanin omasta aatemaailmasta.

– MARJA JALAVA

Sukupuolta politisoimassa

Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus: Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunismissa liikkeessä ennen vuotta 1930. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2013. 474 s.

Elina Kataisen väitöskirja perustuu pitkäaikaiseen tutkimustyöhön. Jo aiemmin Katainen on julkaissut runsaasti suomalaisesta työläisnaisliikkeestä, erityisesti sen vasemmistosiivestä, ja nyt valmistunut tutkimus tuo merkittävän kontribuution tälle Sylvi-Kyllikki Kilven vuonna 1953 avaamalle tutkimuskentälle. Se, että väitöskirjan aihepiiriä on työstetty pitkällä aika-

välillä, näkyy työn poikkeuksellisuudessa laajuudessa, joka kattaa hyvin kaksi nykykriteerein laadittua väitöskirjaa. Tekijän perin pohjaisuutta osoittaa hyvin se, että lähdeluettelo kattaa kymmenen ja tutkimuskirjallisuus peräti 26 sivua. Tutkimuksen sisältö on myös väitöskirjaksi poikkeuksellisen runsas ja monitasoinen. Siinä risteytyvät lukuisat tutkimustraditiot, teorit ja metodiset lähtökohdat, joita sovelletaan vaihtelevasti työn eri osiin ja joiden kanssa käydään keskustelua, milloin tarkasti eksplikoitujen, milloin taas yhteyksiä impliisiemmin johtopäätöksiin kutoen.

Sisällöllisesti väitöskirja kiinnittyy runsaslukuisen kotimaiseen ja kansainväliseen kommunismin tutkimuskenttään, erityisesti sen feministiseen haaraan. Tämä on luontevaa siksi, että tutkimuksen eräänlaisena keskushenkilönä on Aleksandra Kollontai ja hänen seksuaali- ja perhepoliittiset kirjoitukset. Työn moniaineisuus näkyy myös Kataisen tekemissä metodisissa valinnoissa. Käytettyä aineistoa tarkastellaan yhtäältä nais- ja feministisen tutkimuksen piirissä kehitellyllä välineistöllä, mutta tekstien leviämisen- ja vaikutuskanavien analyysissa hyödynnetään myös toimijuuden, kommunikaatioiden ja verkostojen tutkimuksessa käytettyjä metodeja. Myös biografinen tutkimustraditio on väitöskirjassa vahvasti edustettuna, ei vain Aleksandra Kollontain vaan myös muiden keskushenkilöiden kautta. Lisäksi tulkinnallisia viittauksia löytyy myös käsitehistorian ja identiteettien tutkimuksen laajaan kirjoon.

Kokonaisuudessaan väitöskirjan tutkimusasetelma on transnationaalinen – vaikei Katainen itse tätä puolta väitöskirjassaan nostakaan esiin, vaan käyttää tutkimusajan omaan käsiteistöön paremmin kuuluvaa termiä ”internationaalinen”. Tutkimuksessa kuitenkin liikutaan selkeästi ylijäisissä ti-

loissa ainakin kolmella tasolla: Ensiksi sisällissodan jälkeinen kommunistinen liike sijoittuu alueellisesti Suomeen ja Neuvosto-Venäjälle sekä näiden väliseen raja- maastoon, joka jatkuvasti vuotaa molempiin suuntiin. Toiseksi tutkimuksen kohdehenkilöt ovat Suomesta Neuvosto-Venäjälle muuttaneita pakolaisia tai sieltä palanneita sekä rajaa muuten joko laillisesti tai laittomasti ylittäviä. Kolmanneksi analysoitavat julkaisut liikkuvat niin ikään yllirajaisessa maastossa ja välittivät valtiollisista rajoista piittaamatta tietoa kommunistisen ideologian kehityksestä ja konkreettisista toteutumismuodoista.

Väitöskirjan yleisen kontekstin muodostaa ensimmäinen maailmansota ja sitä seurannut poliittinen epävakaus, jossa vanha yhteiskunnallinen järjestys niin Venäjällä kuin Suomessa kriisiytyi ja hajoomista seurasi taistelu modernisoinnituksen suunnasta kaikilla elämäneläimäloilla. Avautuneessa toimintatilassa myös vallalla olleiden sukupuolijärjestysten perusteet järkyivät ja vaihtoehtoisten mallien esittämiselle tarjoutui uusia mahdollisuuksia. Erilaisia malleja visioitiin jo ennen vallankumousta, mutta vasta neuvostojärjestelmän luominen tarjosi konkreettisen toteutumispohjan uuden bolshevistisen moraalien sovellutuksille. Myös Suomessa vaihtoehtoiset visiot avioliiton, perheen ja seksuaalimoraalin keskinäisuuhteista synnyttivät keskustelua – jonkin verran kokeilujakin – etenkin työväenliikkeen radikaalin siiven piirissä, joskin, kuten Katainen hyvin osoittaa, vahvaa kannatusta työläisnaisliikkeessä oli myös äitiyttä ja perheenemännyyttä korostavalla kotitalousideologialla.

Metodisesti tutkimusasetelma rakentuu kaksitasoiseen verkostoitumiseen: yhtäältä keskeisten toimijoiden välisiin henkilösuhteisiin ja toisaalta tekstien kautta muodostuviin kommunikaatioverkos-

toihin. Analyysi etenee paikoin eri tasojen vuorottellen, paikoin taas niitä yhteen sitoen. Tutkimuksen pääpaino on kommunistisessa liikkeessä sisällissodan jälkeisenä vuosikymmenenä, mutta mukana on myös työn kokonaisproblematsoinnin kannalta tärkeä luku (2), joka sijoittuu Venäjän vallankumousta ja Suomen sisällissotaa edeltävään aikaan. Luku on tärkeä siksi, että siinä pohjustetaan tutkimuksen keskeinen johtoteema: Aleksandra Kollontain suomalaiset yhteydet ja hänen ajamansa seksuaalireformistisen ohjelman vaikutukset Suomen työväenliikkeeseen ennen vallankumousta ja sen jälkeen. Luku on tärkeä myös siksi, että siinä Katainen avaa tutkimuksensa biografisen metodijuonteen, jota hän soveltaa johdonmukaisesti seuraavissa käsitteilyluvuissa. Biografiset kertomukset lomittuvat kiinteästi kohdehenkilöiden ja heidän tuottamiensa tekstien välisiin yhteyksiin ja ovat siten merkittävä osa myös tutkimuksen verkostanalyttistä käsitteilyä. Biografinen ote jää tutkimuksen metodisen välineistön esittelyssä tosin epäselvöimättä, mutta henkilöhistorialliset jaksot ovat väitöskirjassa niin keskeisesti edustettuina, että niillä täytyy olla ja niillä myös on tutkimuksen sisäistä dynamiikkaa olennaisesti syventävä tehtävä. Inhimillisessä koskettavuudessaan kirjoittajien elämäntaloiden esittelyt tuovat myös analysoitavat tekstit kokemukselliselle tasolle.

Seuraavat neljä lukua rakentuvat löyhästi kronologialle ja keskittyvät ensin tarkastelemaan Venäjän vallankumouksen jälkeen muodostuneita kommunistinaisten keskustelun kenttiä sekä Suomessa että Neuvosto-Karjalassa. Tämäkin luku (3) on työn metodologian kannalta tärkeä, sillä siinä Katainen avaa toimijoiden yllirajaiset kommunikaatioväylät ja esittelee eri foorumeilla käytyjen keskustelujen keskeiset teemat. Pääosassa ovat sosialistiset naistenlehdet,

mutta tarkastelu ulottuu myös Nuorisoliiton julkaisuihin. Informatiivinen ja tutkimuksen seuraavia jaksoja pohjustava luku olisi hyötynyt johdannossa esiteltujen kommunikaatio- ja verkostotutkimuksissa käytettyjen metodien tietoisemmasta sitomisesta empiiriseen aineistoon.

Luvut 4 ja 5, jotka muodostavat tutkimuksen sisällöllisen pääjakson, Katainen paneutuu kokoomansa aineistomassan huolelliseen ja pikkupiirteiseen analysointiin. Näissä luvuissa Aleksandra Kollontain seksuaali- ja avioliittoreformistiset tekstit toimivat edelleen pohjana, jota vasten suomalaisten kommunistien piirissä muotoiltuja näkemyksiä arvioidaan. Keskustelun ajallisesti edetessä yhteys Kollontaihin kuitenkin ohenee ja sijaa valtaa etenkin Neuvostoliiton puoleisissa julkaisuissa Leninin ajama puritaanisempi seksuaalipoliitiikka ja sukupuolittuneempi ihmisenäkemyks. Sen sijaan Suomessa ilmestyneissä kommunistisissa julkaisuissa vallitsee mielenkiintoinen kaksijakoisuus: yhtäältä Kollontain ajaman ”uuden moraalien” ideat saavat etenkin nuorisoliittolaisten ja eräiden miesvaikuttajien keskuudessa kannatusta kun puolestaan naisliiton julkaisuissa jo varhaisesta työläisnaisliitosta juontuvat kotitalous- ja äitiysideologiset painotukset ovat edelleen vahvat.

Eryisesti näissä kahdessa pääluvussa Elina Katainen osoittaa teoreettisen vahvuutensa. Soveltamalla ennen muuta Yvonne Hirdmanin ’sukupuolisopimus’-käsitteitä, mutta myös Maria Sjöbergin ehdottamia käsitteitä ’huonekuntasopimus’ ja ’isäntäsopimus’ sekä allekirjoittaneen esittämää suomalaista tasa-arvomallia kuvaavaa ’kaksijakoinen kansalaisuus’-käsitteitä Katainen ottaa eri tahoilta haltuun aineistonsa ja tuottaa originaaleja tuloksia. Perusteellisella käsitteilytavallaan hän myös osoittaa, miten monitasoisella ja vaikeasti hahmotettavalla pohjalla lii-

kutaan kun tavoitellaan toisaalta intiimin seksuaalisuuden ja yhteiskunnallisen avioliitto- ja perheinsti-tuution, toisaalta yksilöllisen valin-nan ja yhteisöllisen moraalien yh-teensovittamista. Kataisen tutki-mus on myös oiva osoitus suku-puolijärjestelmien moninaisuudesta ja jatkuvasta muuntuvuudesta sekä yhteiskunnallisten ja poliittis-ten suhdanteiden suorasta tai epä-suorasta vaikutuksesta niiden ja niiden taustalla vaikuttavien va-pautumisvisioiden muotoiluun.

Viimeinen käsittelyluku (6) sovit-tuu kiinnostavuudestaan huoli-matta hieman vaikeasti kokonai-suuteen ja sen ainekset olisi ehkä voinut nitoa kahden edellisen lu-vun lomaan.

Kokonaisuudessaan se, että Eli-na Katainen on mahduttanut yk-siin kansiin suuren määrän pitkällä aikavälillä tekemänsä tutkimusta, koituu kyllä väitöskirjan rikkaudek-si, mutta on samalla synnyttänyt ongelmia, joiden ratkaiseminen ei ole tekijälleen ollut aivan helppoa. Selvimmin tämä näkyy tutkimusky-symyksen hapuilevuutena. Tutki-muksen kohde on kyllä ilmaistu selkeästi, ja sitä myös tarkastellaan monipuolisesti ja hyvää analyysiky-kyä osoittaen. Eri osia koossapitä-vä kysymyksenasettelu jää kuiten-kin häilyväksi ja aiheuttaa paikoin jäsenyso ongelmia ja käsittelyn päällekkäisyyttä. Johtavan argu-mentin kuljettamista vaikeuttaa myös se, ettei tutkimus etene täy-sin kronologisesti vaan eri teemo-jen käsittelyssä aikatasot sekoit-tuvat, mikä vaikeuttaa muutostren-dien hahmottamista.

Näitä puutteita kompensoi kui-tenkin erinomaisesti Kataisen kyky jäsentää runsasta aineistoan sel-keästi muotoilluilla teoreettisilla käsitteillä sekä toimivilla metodisil-la valinnoilla. Lisäksi tutkimus on kiistaton osoitus tekijänsä poik-keuksellisen laajasta lukeneisuu-desta ja sellaisesta historiallisen ai-neiston sisäistyneestä tuntemuk-sesta, jota tohtoroitumistasolla

harvoin tapaa. Tämän oppineisu-utensa varassa Elina Katainen on onnistunut tuottamaan sisällöllis-esti rikkaan ja kielellisesti nautit-tavan väitöskirjan, joka tarjoaa merkittävän kontribuution, ei vain työläisnaisliikkeen vaan myös yle-semmin modernisaatioon kytkey-tyviä ihmiskuva- ja identiteetti-muutoksia koskevalle tutkimuskel-le.

– IRMA SULKUNEN

Ennen elokuvaa oli biografi

Outi Hupaniittu: Biografiliiketoiminnan valtakausi – toimijuus ja kilpailu suomalaisella elokuva-alalla 1900–1920-luvuilla. Annales Universitatis Turkuensis, sarja C, osa 367. Turun yliopisto 2013. 525 s.

Outi Hupaniittu on kunnianhimois-sessa Suomen historian alan väit-töstutkimuksessaan tarttunut elo-kuvakulttuurin varhaisvaiheisiin 1900-luvun kolmella ensimmäisel-lä vuosikymmenellä. Mykkäkauden elokuvan tutkimus on kansainvälisesti ollut viime vuosina elokuvahistorian alan voimakkaim-min kasvanut alue, ja Suomessakin tutkijoiden innostus on ollut kas-vamaan päin. Aiempi tutkimus on pureutunut esimerkiksi pääosin kadonneiden näytelmäelokuvien tuotantoon autonomian ajalla (Hannu Salmi: *Kadonnut perintö*, 2002), dokumenttielokuvan tuotantoon ja merkitykseen (Jari Sedergren ja Ilkka Kippola: *Dokumentin ytimessä*, 2009, sekä Joachim Mickwitch: *Folkbildning, företag, propaganda*, 1995), amerikkalaisten elokuvien maahantuontiin 1920-luvulla (Jaakko Seppälä:

Hollywood tulee Suomeen, 2012) sekä elokuvasensuurikäytäntöjen muotoutumiseen (Markku Nenonen: *Elokuvataarkastuksen synty Suomessa*, 1999). Lisäksi Kari Uusitalo ja Sven Hirn ovat monissa pioneiritutkimuksissaan tavoitelleet laajaa kokonaisnäkemystä, vaikkakin hieman akateemisen tutkimuksen ulkopuolella.

Tästä joukosta Hupaniitun työ löytää selvästi oman paikkansa. Sen tavoite on erilainen kuin yhdenkään aiemman tutkimuksen: painopiste on otsikon mukaisesti biografiliiketoiminnassa – elokuva-teattereissa, maahantuonnissa, le-vityksessä ja tuotantomuodoissa sekä niiden lainsäädännöllisissä, poliittisissa ja markkinataloudelli-sissa reunaehdoissa – enemmän kuin varsinaisissa elokuvissa.

Elokuvien analyysin suhteen tutkimuksessa tehdäänkin tarkka rajaus: työ keskittyy biografiliiketoimintaan, ei elokuvien sisältö- tai muotoanalyysiin. Rajaus on ymmärrettävä ja tiettyyn pisteeseen asti jopa välttämätön. Tosin se ei lopulta täysin vastaa tutkimuksen luonnetta, siinä kun oikeastaan eritellään melko paljon myös elokuvia, esimerkiksi ohjelmistojen koostumusta, varhaisia lajityyppejä ja kotimaisen tuotannon muotoutumista. Voi myös miettiä, onko esimerkiksi ohjelmistorakenteen analysoiminen ylipäätään mahdollista ja mielekäästä ilman, että ottaa huomioon, millaisista osasista ohjelmisto koostuu.

Hupaniitun tutkimuksen vahvuudet ovat kuitenkin kiistattomia: arkistolähteistä on erittäin laaja ja monipuolinen, ja sitä on käytetty luovasti. Tutkijan, aikalaislähteiden ja edeltävän tutkimuksen välille syntyy hedelmällinen vuoropuhelu, joka kirjoittaa monella tavalla uusiksi suomalaisen elokuva-alan historian varhaisvaiheita. Niinpä Hupaniitun tutkimus paitsi tuo uudenlaisen näkökulman aikakauden elokuvakulttuuriin myös syventää ja tarkentaa tietämystä monesta

erillisestä elokuvahistorian alueesta. Esille voi nostaa kolme keskeistä osa-alueita.

Ensinnäkin tutkimus tuottaa perustutkimuksen hyvien perinteiden tapaan runsaasti uutta tietoa menneisyydestä. Kenties kaikkein kiinnostavin tieto on se, että Hupaniittu pystyy uskottavasti osoittamaan elokuvateattereiden jatkaneen toimintaansa lähes katkotta sisällissodan ajan levottomassa pääkaupungissa. Tutkimustulos on edellyttänyt hankkiutumista ilmeisimmän lähdeaineiston eli lehti-ilmoitusten taakse; vasta sotaverotitit paljastavat toiminnan jatkuvuuden. Muita merkittäviä uusia tietoja liittyy esimerkiksi Suomen Biografi Oy:n perustamiseen ja sen määrätietoiseen toimintaan monopoliaseman saavuttamiseksi. Lisäksi Hupaniittu on onnistunut tunnistamaan joukon aiemmin tuntemattomia kotimaisia elokuviakin, vaikkei se olekaan tutkimuksen päätarkoitus.

Toinen tutkimuksen keskeinen anti liittyy elokuvan historiankirjoutuksen perinteeseen. Hupaniittu kiistää uskottavasti sen vahvan uskon katkokseen, joka elokuvahistoriassa on tavattu sijoittaa valtiollisen itsenäistymisen tienoille. Hän pystyy vakuuttavasti osoittamaan, että tiettyjen murrospiirteiden läpi kulki vahva jatkuvuus ja että autonomian ajalla nousi vahva ja määrätietoisesti kehitetty biografikulttuuri – toiminnan painopiste vain oli elokuvien maahantuonnissa, levittämisessä ja esittämisessä enemmän kuin niiden valmistamisessa. Erityisen tärkeätä on se, että Hupaniittu onnistuu erittelemään mekanisme, jolla murrosusko on muotoutunut, vahvistunut ja hiljakseen muuttunut vallitsevaksi totuudeksi. Tämä katkosajattelu juontaa alun perin 1920-luvun elokuva-alan omaan markkinapuheeseen, haluan tehdä jyrkkä ero aiempaan toimintaan ja korostaa oman toiminnan pioneeriluonnetta. Olennainen osa katkosajattelua

oli pieni mutta merkittävä terminologinen sekaannus. Termi ”elokuva”, joka kehiteltiin ja vakiinnutettiin 1920-luvun lopulla, kattoi paljon laajemman alueen kuin sellaiset aiemmat termit kuin ”filmi” ja ”biografi”. Niinpä saatiin väittää, että suomalainen elokuva-ala oli vakavassa merkityksessä syntynyt vasta itsenäisyyden alkuvuosina. Hupaniittu onnistuu kuitenkin purkamaan terminologisen sekaannuksen: tämä käsitehistoriallinen oivallus on kaikessa yksinkertaisuudessaan aivan perustavanlaatuinen.

Tutkimuksen kolmas anti on vaikeammin täsmennettävissä, sillä se on jotakin sellaista, jota tässä tutkimuksessa ei aivan suoraan sanota ja joka ei tarkalleen ottaen kuulu tutkimuksen näkökulmiin. Joka sivulta kuitenkin piirtyy sellainen kuva urbaanin elämänmenon, visuaalisen viihdekulttuurin ja vireän kansainvälisen liiketoiminnan värittämästä Suomesta, joka usein jää muulta tutkimukselta huomaamatta. Hupaniitun väitös ei kirjaimellisesti kytkeydy modernisaatiotutkimukseen, mutta ainakin rivien välissä käy sen kanssa keskustelua ja tarjoaa siihen oman kiinnostavan lisänsä. Vakuuttava ja vaikuttava tutkimus ei pysähdy omiin rajoihinsa vaan herättelee jo keskustelua myös tulevien tutkimusten kanssa.

– KIMMO LAINE

Järjestelmäkeskeinen analyysi suomalaisesta koulutuksesta

Pauli Kettunen ja Hannu Simola (toim.): Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus 1960-luvulta 2000-luvulle. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia III. SKS 2012. 555 s.

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian kolmas osa kattaa vuosikymmenet 1960-luvulta 2000-luvulle. Tuolloin muotoutui teoksen toimittajien mukaan se Suomi, jota mainostetaan maailman eturivin koulutusyhteiskuntana. Rakennettiin järjestelmä, joka ulottuu päiväkodista ikäihmisten yliopistoon.

Tiedon ja osaamisen Suomi -teos on haastava arvioitava. Kuukaan tutkija ei ole liikkunut kaikilla kirjan kattamilla koulutuksen sektoreilla: esiopetuksesta, julkisen koulun, vapaan sivistystyön ja erityis- ja ammattikasvatuksen aloilta aina korkeakoulupoliittikaan asti. Tästä lähtökohdasta ajateltuna teoksella on tärkeä tehtävä. Se antaa uusimpaan tutkimukseen perustuvan yleiskatsauksen viime vuosikymmenten kehityksestä, muutosten syistä ja joistakin niiden aiheuttamista seurauksista. Suomen koulutuksen kehityksen iso kuva 1960-luvulta 2000-luvulle tulee alan johtavien tutkijoiden toimesta pätevästi ylöskirjatuksi. Makrotason muutokset taustoitetaan ja perustellaan laajalla aikaisemmalla tutkimuksella. Teos on tarpeellinen käsikirja kaikille kasvatus- ja koulutusalan tutkimusta tekeville, kun joudutaan perehtymään viime vuosikymmenten yleiseen kehitykseen ja ymmärtämään nykytilaa.

Kirja koostuu kuudestatoista laajasta pääartikkelista. Ne on jaettu temaattisesti käsittelemään koulutuksen politiikkaa ja hallintoa, laajentuvaa kenttää, taloutta ja sosiaalista merkitystä sekä koulutusta globalisoituvassa maailmassa. Jakoa voi pitää perusteltu- na, ja se lisää kirjan käyttökelpoi- suutta käsikirjana.

Koko teoksen läpikäytyään luki- ja havaitsee hyvin samantyyppisiä syitä muutosten taustalla päivähoidosta korkeakouluihin: 1960-lu- vulta alkaneen rakennemuutok- sen, 1970-luvun suunnittelu-us- kon ja voimakkaan alan laajentu- misen ja alkavan eriytymisen, 1980-luvun lopulta voimistuneen markkinavetoisemman yhteiskun- nan, 1990-luvun lamakauden ja lii- sääntyvän kansainvälisyyden.

Parhaiten artikkelit avaavat 1960- ja 1970-luvun vaiheita. Ai- van uusimman kehityksen ymmär- täminen on aina haastavaa. Tässä- kin teoksessa 1990-luvun loppu- puolen ja 2000-luvun alun osuu- det jäävät pääasiassa suppeiksi ja kuvaileviksi teksteiksi. Artikkelei- den aikarajauksessa on myös hor- juvuutta. Teoksen nimessä luv- taan käsittely 1960-luvulta 2000- luvulle. Vapaan sivistystyön kehi- tystä kuvataan kuitenkin 1800-lu- vun lopulta lähtien, samoin erityis- opetuksen vaiheita. Koulutuksen eliitin osuuksissa sekä väestön so- siaalista ja taloudellista liikkuvuu- ta tarkastellaan niin ikään koko 1900-luvun kehityksenä. Pidempi tarkasteluväli mahdollistaa tiettyjä johtopäätöksiä ja vertailuja, mutta tuottaa kronikkamaisen tarkaste- lutavan. Syvällisempi ja teoreetti- sempi analyysi edellyttäisi tiukem- paa rajaamista ja porautumista varsinaisen aikarajauksen kysy- myksiin. Esimerkiksi Joel Kivirau- man artikkelissa maahanmuutta- janoppilaiden osuuden tarkastelu jää yhden sivun mittaiseksi, vaikka heidän määränsä on nopeasti lii- sääntynyt parin viime vuosikym-

menen aikana. Aiheesta on ole- massa uutta tutkimustietoa, joka ei ole kirjaan päätynyt.

Teemat ovat asiallista mutta melko raskaslukuista makro- ja hallintotason historiaa. Erityisen onnistuneena ja sujuvana analyysi- na pidän teoksessa Ari Antikaisen ja Risto Rinteen tarkastelua poh- joismaisen hyvinvointivaltion kou- lutusmallista osana ylikansallisia muutoksia. Artikkelit summaa hy- vin laajasta kansainvälisestä pers- pektiivistä tulkittuna koko kirjan teemoja menneen ja käynnissä olevan osalta. Sari Pekkala Kerrin tilastoyhteenvedot eri koulutus- sektoreiden kustannuksista ovat myös hyvin tarpeellisia ja kattavia perusanalyseja, nyt kätevästi yh- dessä teoksessa, jossa tunnusluku- ja samalla taustoitetaan kirjan muiden artikkeleiden avulla.

Laajempien katsausten lisäksi kirjassa on kolme mielenkiintoista täsmätekstiä, jotka tuovat elävyyt- tä ja teräviä havaintoja käsiteltyi- hin teemoihin. Näitä ovat Mirka Räisäsen ja Sakari Suutarisen artik- keli 1970-luvun koulutuspoliittisis- ta liikkeistä (Demokraattiset koulu- työntekijät ja Vapaan koulutuksen tukisäätiö) sekä Kimmo Rentolan teksti Suomen teiniliiton noususta ja tuhosta. Tämän tyyppisiä osuuksia, joissa kurkistetaan ikään kuin järjestelmän kulissien taakse, olisi voinut olla enemmänkin. Myös Hannu Simolan Suomen koulujen PISA-menestystä pohdiskeleva analyysi on sujuva ja monipuolinen synteesi erilaisista selitysmalleista.

Monet tiede- ja koulutuspoliti- kan säröt ja jännitteet ohitetaan kirjassa kokonaan tai jätetään kovin vähälle analyysille, kuten korkeakoulujen jo 1990-luvulta alka- neet sisäiset ongelmat, opettajan- koulutuksen vaikea asema, yksityiskoulujen rooli Suomessa, voi- mistuvat erot keskusten ja reuna- alueiden välillä, sekä koko sivistys- sektorin kasvava kustannusvaje, joka on nyt laukeamassa ratkaista- vaksi peruskoulusta korkeakou-

luun. Kokonaan uuden tutkimus- tiedon määrä jää teoksen sivumää- rään suhteutettuna myös liian vä- häiseksi. Useimpien artikkeleiden sisältö on julkaistu jo aikaisemmis- sa väitöskirjoissa, monografioissa, kansainvälisissä ja kansallisissa re- feree-journaaleissa. Monissa osa- kysymyksissä uudempi tutkimus- tieto on jätetty kokonaan huo- mioimatta. Tekijät ovat rakenta- neet tekstinsä pitkälti jo tutkiman- sa ja kirjoittamansa varassa. Tämä on siinä mielessä valitettavaa, että vastaavaa laajaa koulutuksen ko- konaistarkastelua ei tulla vuosikymmeniin tekemään. Kokonais- kuva on liian harmoninen.

Teos paljastaa myös yhden kou- lutuksen ja kasvatusalan tutkimuk- sen nykiongelman. Oppilaitosten ja eri alueiden todellisista olosuh- teista ja muutoksista on aika vä- hän empiiristä näyttöä. Hallinto- tekstien, opetussuunnitelmien, vi- ranomaismateriaalien sekä keski- arvotilastojen antama kuva on usein eri kuin toimijoiden kokemus ja todelliset ”koulutuskentän” olo- suhteet. Itse asiassa kirjan avaa- maa kokonaiskuvaa ei ole olemas- sa muualla kuin politiikan ja tutki- joiden teksteinä. Antikainen ja Rinne muistuttavat lisäksi osuvasti aikajänteen merkityksestä, kun hyvinvointivaltion ja sen rinnalla voi- mistuneen kilpailuvalltion vaiku- tuksia koulutuksen muutoksiin ar- vioidaan. Muutos on nopeinta poliittisessa diskurssissa ja hitainta sosiokulttuurisissa käytännöissä.

Usean kirjoittajan kokoomateos on aina vaikea tehtävä: kuinka tekstit sijoittuvat keskenään, kuin- ka vältetään turhan toiston vaara temaattisessa käsiteltävässä? Näihin ongelmiin törmätään jo kahdessa ensimmäisessä luvussa. Hyvinvointivaltion kehitys ja sen myöhemmät kohtalot uusliberalis- min aiheuttamine muutoksineen tulevat jatkossa toistetuksi mones- sa luvussa hyvin samalla tavalla.

Onko kirjaan kootuilla tutki- muksilla mitään merkitystä aikam-

me koulutuspolitiikan ja lähitulevaisuuden kannalta? Tähän kysymykseen ei tietenkään ole selkeää yhtä vastausta, mutta rivilukija saattaa teosjärkällettä kahlatesaan sitä mielessään kysyä. Muutamissa artikkeleissa tulevia näkymiä varovasti raotetaan. Sari Pekkala Kerr ja Risto Rinne lopettavat oman artikkelinsa varovaiseen koulutususkoon: maisterintutkinto toimii koventuneista työmarkkinoista huolimatta edelleen aseena suoranaista työttömyyttä ja syrjäytymistä vastaan. Joel Kivirauman mukaan kansakunnan yhtenäisyys ei ole enää harjoitetun politiikan ytimessä, yhtenäiskoulu uhkaa eriarvoistua. Risto Rinne ei lähde ennustamaan eliitin tulevaisuutta Suomessa. Hänen analyysissään eliitin erottautumisen tarkastelu

on kansallinen ja historiallinen: uudet näkökulmat odottakoot aikaansa.

Koulutuksen mallivaltion markkinamiehiksi ja -naisiksi tai erinomaisten yhtenäisen peruskoulun PISA-tulosten takaaajiksi tekijät eivät ryhdy, mutta tietty järjestelmäkeskeisen koulutuspolitiikan tukija artikkeleista väkisin muotoutuu. Loppuluvussa Pauli Kettunen arvioikin tätä problematiikkaa ja muistuttaa pysyvien arvojännitteiden olemassaolosta koulutuspolitiikan kentällä. Niistä olisi mieluummin lukenut enemmänkin. Suomalaisen koulutuspolitiikan konsensus-hakuisuus näyttää kattavan myös pitkälle kasvatusalan tutkimusta. Jo teoksen nimi *Tiedon ja osaamisen Suomi* heijastelee tiettyä aikalaisuskoa systeemin menestykses-

tä. Kriittisiä avauksia, teräviä uusia tulkintoja teoksesta ei juuri löydy. Lukijan on lisäksi hyvä muistaa, että peruskoulun ja massayliopiston tuottaman osaamisen ja tiedon merkityksen todellisia tuloksia aletaan mitata vasta kuluvan vuosikymmenen aikana, kun peruskouluajan ja massayliopistojen kasvatit ovat täyttäneet kaikki korkeimmat virat, tehtävät ja asemapaikat. Kirjassa kuvattu ja nimetty ajanjakso *tiedon ja osaamisen Suomi* on sen sijaan perustunut yhtäläillä aikaisemman rinnakkaiskoulun ja eliittiyliopiston tuottamisen kasvattien henkiselle pääomalle. Koulutusjärjestelmän vaikutusten kvartaali on ainakin 25 vuotta.

– JARI SALMINEN

Historiallisen Aikakauskirjan kirjoitusohjeet ovat osoitteessa

<http://agricola.utu.fi/ohjeet kirjoittajille/>